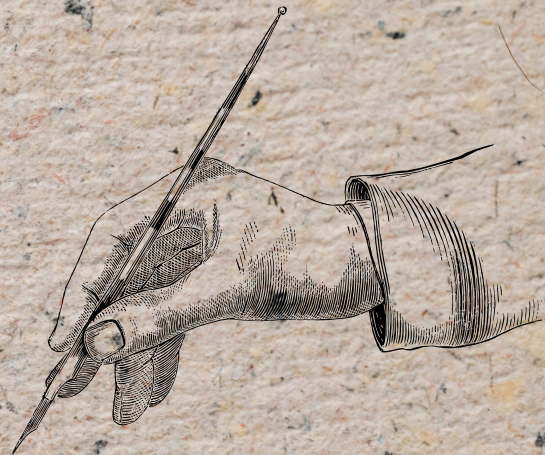

Арина ФРУМКИНА

Основи термінознавства

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГЕРМАНСЬКИХ ТА СХІДНИХ МОВ І ПЕРЕКЛАДУ

Арина ФРУМКІНА

Основи термінознавства

(навчальний посібник)

Одеса – 2026

УДК 81'373.46

Укладачі: д. пед. н., к. філол. н., доцент Арина Фрумкіна

Надруковано рішенням Вченої ради Міжнародного університету, протокол № 9
від 17.02.2026 р.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри теоретичної та прикладної фонетики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Наталя БІГУНОВА;

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології та стилістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова **Олена ІГІНА.**

Навчальний посібник «Основи термінознавства» присвячено теоретичному осмисленню основних понять і принципів сучасного термінознавства як галузі мовознавства, що досліджує спеціальну лексику науки, техніки та професійної діяльності. У праці розглянуто природу терміна, особливості функціонування термінологічних систем, структурно-семантичні моделі термінів, а також принципи їх стандартизації та уніфікації.

Особливу увагу приділено аналізу термінотворення, співвідношенню терміна і поняття, ролі термінології у формуванні наукового знання та професійної комунікації. У посібнику подано словник основних термінів термінознавства, контрольні запитання, тестові та практичні завдання, спрямовані на формування навичок аналізу термінологічних одиниць.

Посібник має теоретичну і практичну цінність для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей, перекладачів, викладачів мовознавчих дисциплін, а також усіх, хто цікавиться проблемами термінології та професійної комунікації.

Фрумкіна А. Л. Основи термінознавства : навчальний посібник.
Міжнародний університет: Одеса, 2026. 134 с.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО ТЕРМІНОЗНАВСТВА	7
1.1. Поняття «термін», «термінологія», «терміносистема»	7
1.2. Основні ознаки терміна	11
Практичні завдання до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ ТЕРМІНІВ	26
2.1. Однослівні терміни	26
2.2. Складні терміни (композиції)	29
2.3. Терміни-словосполучення	32
2.4. Аббревіатури як терміни.....	35
2.5. Терміни-символи	38
Практичні завдання до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ТЕРМІНОТВОРЕННІ	45
3.1. Семантична спеціалізація терміна	48
3.2. Семантичне розширення та полісемізація термінів	51
3.3. Метафоризація в термінотворенні	54
3.4. Метонімія та функціональні перенесення у формуванні термінів	57
3.5. Міжгалузева термінологічна взаємодія та семантичний перенос	60
3.6. Семантичні розриви та неповна еквівалентність у міжмовній термінології	64
3.7. Семантична деривація та термінологічні гнізда.....	67
Практичні завдання до розділу 3.....	70
РОЗДІЛ 4. НОРМУВАННЯ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ Й УНІФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ	77
4.1. Принципи стандартизації термінів.....	79
4.2. Міжнародні стандарти (iso, din) і термінологічні комісії.....	82

4.3. Терміни в законодавчих та офіційних документах: нормативність, точність і відповідність міжнародним стандартам	84
4.4. Помилки термінотворення та способи їх уникнення	87
Практичні завдання до розділу 4.....	89
РОЗДІЛ 5. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ТА ТЕРМІНОГРАФІЯ.....	95
5.1. Типи термінологічних словників і баз даних	98
5.2. Електронні формати термінологічних ресурсів (tbx, tmf, skos)	101
Практичні завдання до розділу 5.....	103
Питання для контролю	109
Завдання для контролю.....	113
Тестові завдання	113
Контрольні завдання з аналізу термінів.....	116
Список джерел	119
Короткий словник термінів	127

ВСТУП

Термінологія як галузь лінгвістичного знання відіграє ключову роль у процесах наукової комунікації, стандартизації знань та формування спеціалізованих мов професійної діяльності. У сучасному інформаційному суспільстві, де обсяг наукових даних і технологічних розробок постійно зростає, термінологічні системи виконують функцію структуризації знань, забезпечують точність фахового спілкування та сприяють ефективному міждисциплінарному обміну інформацією. Саме тому дослідження принципів формування, функціонування та стандартизації термінів набуває особливої актуальності в умовах глобалізації наукового простору та розвитку цифрових технологій.

Формування термінознавства як самостійної наукової дисципліни пов'язане з працями австрійського дослідника Е. Вюстера, який заклав теоретичні засади загальної теорії термінології та визначив основні принципи системності, однозначності та нормативності термінів. Подальший розвиток цієї галузі відбувався в працях таких дослідників, як Дж. Сейджер, М. Т. Кабре, Р. Теммерман, Г. Будін, К. Кагеура та ін., які розширили традиційний підхід до вивчення термінології, інтегрувавши до нього когнітивні, соціолінгвістичні та корпусні методи аналізу. Сучасне термінознавство розглядає термін не лише як мовну одиницю, а як елемент складної системи знань, що відображає концептуальну структуру певної галузі науки або професійної діяльності.

Особливого значення в сучасних дослідженнях набуває взаємодія термінології з інформаційними технологіями, зокрема з методами автоматизованого опрацювання термінів, створення електронних термінологічних баз даних та розроблення онтологій. Розвиток цифрових стандартів опису знань, таких як RDF, SKOS або OWL, відкриває нові можливості для інтеграції лінгвістичних ресурсів у системи управління

знаннями та штучного інтелекту. У цьому контексті термінологія розглядається як важливий компонент інфраструктури цифрового наукового середовища.

В українському мовознавстві проблеми термінології активно досліджуються у працях вітчизняних учених, зокрема М. Кочергана, О. Селіванової, І. Кияка, Т. Панько та інших, які розглядають термінологічні системи з позицій структурної, когнітивної та функціональної лінгвістики. У їхніх дослідженнях наголошується на необхідності системного підходу до аналізу терміносистем, урахування міжмовних контактів, а також адаптації міжнародних стандартів термінологічної роботи до національних мовних умов.

РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО ТЕРМІНОЗНАВСТВА

1.1. Поняття «термін», «термінологія», «терміносистема»

Термінознавство як окрема галузь лінгвістичної науки зосереджується на вивченні спеціальної лексики, що обслуговує професійну, наукову, технічну, юридичну, медійну та інші види фахової комунікації. Йдеться не просто про «важкі слова», а про особливий тип мовних одиниць, без яких неможливі ані науковий опис реальності, ані фаховий діалог усередині певної спільноти. Спеціальні одиниці одночасно належать до мови (як її словниковий склад) і до певної галузі знань (як вербальна оболонка відповідних понять), тому термінознавство завжди стоїть на межі лінгвістики та логіки, когнітивістики, галузевих наук.

Центральним поняттям термінознавства є термін. У найзагальнішому вигляді *термін* трактується як спеціальне слово або усталене словосполучення, що позначає наукове, технічне, юридичне, економічне, педагогічне чи інше професійне поняття в межах певної галузі знань. На відміну від загальновживаних слів, які часто мають розмиті семантичні контури та можуть варіюватися залежно від індивідуального досвіду мовця, термін прагне до максимальної однозначності й логічної впорядкованості. Коли ми говоримо «фонема», «морфема», «декларативне речення», «перформатив», «Kasus», «Präsens», «jurisdiction», «affixation», ми апелюємо до чітко окреслених понять, які вже описані й закріплені в певній науковій традиції.

Суттєвою рисою терміна є його тісна зумовленість концептуальною структурою галузі. Термін не існує «сам по собі»: він завжди співвідноситься з поняттям, яке має місце в системі інших понять. Кожен термін «вбудований» у мережу відносин: родо-видових, частково-цілісних, причинно-наслідкових, асоціативних. Це твердження означає, що жоден термін у науці не існує ізольовано. Він функціонує всередині системи понять, де пов'язаний з іншими термінами різними логічними та

семантичними відношеннями. Саме ці зв'язки формують терміносистему певної галузі знань. Йдеться про кілька основних типів відношень.

Родо-видові відношення (гіперонімія / гіпонімія). У цьому випадку один термін позначає *ширше поняття*, а інший – його різновид. Наприклад: *словник* → *термінологічний словник* → *електронний термінологічний словник*. Тут слово «словник» є родовим поняттям, а інші – видовими.

Частково-цілісні відношення (меронімія). Вони відображають зв'язок частини та цілого. Наприклад: *термінологічна база даних* складається з *термінів, дефініцій, контекстів, джерел*. Кожен із цих елементів є частиною цілого об'єкта.

Причинно-наслідкові відношення. Це зв'язок між явищами, де одне породжує або зумовлює інше. Наприклад: *стандартизація термінології* → *уніфікація термінів* → *полегшення наукової комунікації*. Тут один процес логічно веде до іншого.

Асоціативні відношення. Це зв'язки, що виникають на основі смислової або тематичної близькості, але не є строгими логічними відношеннями. Наприклад: *термінологія* пов'язана з *лексикографією, перекладом, стандартизацією, онтологіями знань*. Ці поняття не входять одне в одне, але функціонально пов'язані.

Тому стабільність терміна ґрунтується не лише на повторюваності його форми, а й на відносній стабільності поняттєвої системи науки, у якій він функціонує. Якщо змінюється теоретична модель у певній галузі, змінюється і термінологія: частина термінів виходить із ужитку, частина переосмислюється, з'являються нові одиниці.

Термін характеризується низкою *властивостей*, які традиційно виділяють у термінознавчій літературі. По-перше, це відносна *однозначність*: у межах конкретної терміносистеми один термін зазвичай відповідає одному поняттю. Наприклад, *фонема* в сучасній лінгвістиці –

це «мінімальна одиниця звукової системи мови, здатна розрізняти значення слів і форм», і це значення не повинно змінюватися від автора до автора. Однозначність не означає абсолютної відсутності полісемії, але вимагає, щоб у межах однієї системи термін не «розмивався» до кількох несумісних значень.

По-друге, термін відзначається **стабільністю значення**. Це означає, що в науковому й професійному вжитку він не може тлумачитися довільно. За наявності різних наукових шкіл можливі конкуренція дефініцій, варіативність термінів-синонімів, проте кожна школа намагається чітко фіксувати, що саме позначається тією чи іншою одиницею. Звідси випливає важливість дефініцій та стандартів, а також діяльності термінологічних комісій і словників, які унормовують уживання термінів.

По-третє, термін прагне до **максимальної точності й логічної прозорості**. На рівні форми це часто виражається в тому, що терміни мають мотивовану структуру: *word-formation*, *Sprachwandel*, *Wortfeld*, *міжкультурна комунікація* – саме спосіб утворення слова підказує нам основні семантичні компоненти поняття. Проте є й немотивовані терміни, де зв'язок між формою і змістом неочевидний (наприклад, власні імена теорій, методів, законів, аббревіатури).

По-четверте, термін, як правило, **позбавлений емоційно-експресивного забарвлення**. На відміну від загальномовної лексики, де можливі образні вживання, метафори, гіперболи, у термінологічному вжитку пріоритет має нейтральність і «суха» фіксація змісту. Наприклад, *інтерференція*, *дискурс*, *Dekontextualisierung* не передають ставлення мовця, а лише називають відповідні явища. Хоча в гуманітарних науках кордони між терміном і метафоричною моделлю можуть бути рухливішими, загальний вектор усе ж таки спрямований на раціоналізацію й стандартизацію.

Разом із поняттям терміна тісно пов'язані *термінологія* та *терміносистема*. **Термінологія** у вузькому, найпоширенішому розумінні – це сукупність термінів певної галузі знань, скажімо: медична термінологія, лінгвістична термінологія, термінологія інформаційних технологій, німецькомовна юридична термінологія, українська термінологія європейської інтеграції тощо. У цьому значенні термінологія розглядається як частина словникового складу мови, відмежована від загальновживаної, діалектної, просторічної, розмовної лексики. Однак у ширшому сенсі слово «термінологія» інколи вживають і як назву наукової дисципліни (на позначення того, що українська традиція чітко розрізняє як «термінознавство»), що варто пояснювати здобувачам вищої освіти, аби уникати плутанини.

Як лексична підсистема, термінологія має свої внутрішні закономірності. Вона не є хаотичним набором спеціальних слів, а структурована відповідно до системи понять, що стоять за цими словами. Саме тому термінологія певної науки може бути описана, впорядкована, поділена на підсистеми, поля, групи. Наприклад, лінгвістична термінологія містить підсистеми фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексикологічних, стилістичних термінів, які утворюють своєрідні «сміслові кластери».

Поняття терміносистеми акцентує не стільки на сукупності термінів, скільки на їхній організованості та взаємозв'язках. **Терміносистема** – це структурована система понять певної галузі, репрезентована відповідними термінами. Іншими словами, терміносистема – це мовне відображення концептуальної моделі науки. Терміни в межах терміносистеми пов'язані горизонтальними й вертикальними зв'язками: «мова» – «мовлення» – «дискурс»; «лексика» – «лексичне поле» – «лексико-семантична група»; «Text» – «Diskurs» – «Textsorten» тощо. Ці зв'язки можуть будуватися за

типом родо-видових (гіперонім–гіпонім), частина–ціле (меронімія), причини–наслідку, функції–реалізації та багатьох інших.

Важливо підкреслити, що *терміносистема не є випадковою сукупністю одиниць*, навіть якщо історично терміни виникали поступово, без єдиного центру планування. На певному етапі розвитку науки постає потреба в усвідомленні, описі й стандартизації цієї системи: складаються термінологічні словники, створюються бази даних, термінологічні стандарти, розробляються принципи унормування запозичень, відповідників, кальок; узгоджується вживання термінів різними фахівцями. Саме завдяки цьому терміносистема починає функціонувати як цілісний інструмент комунікації та пізнання.

Ще один важливий аспект полягає в тому, що термін, термінологія й терміносистема завжди пов'язані з конкретною мовою, але водночас виходять за її межі. Є національно специфічні термінології, у яких наукові поняття «вмонтовані» у власні мовні моделі (наприклад, німецькі композити *Sprachbewusstsein*, *Wortschatz*, *Fremdsprachenunterricht*), і є інтернаціональні пласти термінів, що функціонують паралельно в різних мовах (*linguistics* – *Linguistik* – *лінгвістика*; *phoneme* – *Phonem* – *фонема*; *democracy* – *Demokratie* – *демократія*). Терміносистема, таким чином, віддзеркалює не лише наукову картину світу певної дисципліни, а й особливості мовної картини світу конкретної національної спільноти, її традиції запозичення, калькування, творення власних термінів.

1.2. Основні ознаки терміна

У сучасному термінознавстві ключові ознаки терміна розглядають не як формальні вимоги, а як фундаментальні характеристики, без яких спеціальна одиниця не може виконувати свою головну функцію – точно й однозначно позначати наукове або професійне поняття. Перша з них – ***системність*** – означає, що значення терміна стає зрозумілим лише тоді,

коли його розглянути в межах певної терміносистеми. Кожна наука формує власну мережу понять, у якій кожне поняття займає чітке місце. Саме тому слово *case*, яке в загальноповживаній англійській мові означає «випадок», «футляр» або «валізу», у лінгвістиці набуває зовсім іншого змісту – «граматичний відмінок», причому це значення існує лише завдяки тому, що термін пов'язаний із цілим комплексом суміжних понять: *noun, declension, inflection, syntactic function*. Поза цією системою термінологічне значення просто зникає. В українській та німецькій мовах це явище видно так само добре: поняття фонема пов'язане не лише зі звуковою системою мови, а й із морфемою, лексемою, складом, синтагмою, реченням; у німецькій системі ці зв'язки відображаються в послідовності *Phonem – Morphem – Lexem – Satzglied – Satz*.

Друга важлива риса – **однозначність** у межах однієї терміносистеми. Вона полягає в тому, що один термін повинен позначати одне поняття, інакше наукова комунікація втрачає точність. У лінгвістиці *morpheme, Phonem* або *фонема* мають фіксовані значення, які не допускають довільних інтерпретацій. Однак однозначність діє лише в межах конкретної дисциплінарної системи: термін *function* означає різне в мовознавстві, математиці чи біології, але в межах лінгвістики його зміст не повинен коливатися. Однозначність забезпечує можливість створювати точні дефініції, працювати з фаховими текстами та перекладати спеціальну літературу без втрати сенсу.

Наступна характеристика – **стилість і точність** – є результатом прагнення науки до максимального інформативного навантаження за мінімальної мовної форми. Більшість термінів короткі, компактні, економні, оскільки виконують функцію швидкого найменування складних понять. Саме тому в ІТ, мовознавстві чи технічних дисциплінах домінують однослівні або майже однослівні терміни на зразок *input, output, token, chunk, affixation, Nomen, Fremdwort, інтерференція*. Завдяки компактності

терміни легко комбінуються в складніші структури, зберігаючи прозорість і логічність. Стислість тісно пов'язана з точністю: якщо термін короткий, але неточний, він перестає бути терміном; так само й довгі описові конструкції поступово замінюються більш лаконічними назвами, щойно наука їх усталює.

Останньою загальноприйнятою ознакою терміна є **відсутність емоційності та образності**. Термін не повинен викликати асоціацій, що виходять за межі наукового змісту, адже емоційне чи метафоричне забарвлення одразу породжує багатозначність, а це несумісно зі стандартами наукової точності. Слова на кшталт *Stilistik*, *affixation*, *елізія* чи *Dekontextualisierung* – приклади нейтральних, «холодних» одиниць, які позначають чітко визначені концепти без будь-якої оцінності. Навіть ті терміни, що колись виникли як метафори, на кшталт *Sprachinsel*, *semantic bleaching* або *ядерна структура речення*, з часом утрачають свою образність і переходять у розряд повністю нейтральних, стандартизованих позначень.

Усі ці ознаки працюють разом, формуючи особливий тип мовної одиниці – термін, який одночасно є частиною мови й елементом наукового знання. Саме завдяки системності, однозначності, стислості та нейтральності терміни забезпечують точність професійного спілкування, універсальність наукових описів і можливість гармонізувати термінологію в межах різних мов і наукових культур.

Формування термінів у різних мовах підпорядковується низці спільних закономірностей, які зумовлені як внутрішніми ресурсами мови, так і міжмовною взаємодією. Умовно можна говорити про кілька головних джерел: власне мовні словотвірні механізми, запозичення з інших мов, шар інтернаціоналізмів і явище псевдоінтернаціоналізмів, що особливо важливі у перекладознавчому контексті.

Насамперед значна частина термінів формується на основі власних мовних ресурсів. Йдеться про використання усталених словотвірних моделей тієї чи іншої мови. В українській мові це, наприклад, поєднання кореня з продуктивними суфіксами та префіксами: *переклад* → *перекладач* → *перекладацький* → *перекладність* → *перекладознавство*, де послідовне нарощування афіксів дозволяє вибудувати цілу мікротерміносистему в межах однієї галузі. До того ж українська активно використовує модель складних слів і термінологічних словосполучень: *мовознавство*, *термінознавство*, *лексикологія*, *міжкультурна комунікація*, *когнітивна лінгвістика*, *юридична термінологія*, *німецькомовний медіадискурс*. Кожне з цих утворень є прозорим для носія мови, адже компоненти чітко вказують на галузь і аспект дослідження: *терміно-знавство* – «наука про терміни», *мово-знавство* – «наука про мову», *між-культурна комунікація* – «комунікація між культурами».

У німецькій мові особливо продуктивною є композиція, тобто творення складних слів, що часто стають термінами. Саме цим пояснюється велика кількість багатоконпонентних німецьких термінів на кшталт *Sprachwissenschaft*, *Angewandte Linguistik*, *Fremdsprachenunterricht*, *Sprachbewusstsein*, *Wortschatzarbeit*, *Sprachgebrauch*, *Bedeutungswandel*, *Sprachgeschichte*, *Textsortenlinguistik*, *Korpuslinguistik*, *Datenbank*, *Lernplattform*. Кожен компонент несе своє смислове навантаження, і сукупно вони дають лаконічну, але дуже інформативну назву поняття. Наприклад, *Datenbank* буквально означає «банк даних», *Wortbildung* – «словотворення», *Spracherwerb* – «оволодіння мовою», *Schriftspracherwerb* – «оволодіння писемною мовою». Такі утворення легко розгорнути в описову дефініцію, але в термінології вони функціонують як стислі й точні назви.

В англійській мові, поряд зі складними словами, надзвичайно важливими є похідні одиниці, утворені за допомогою суфіксів та

префіксів, що стали «маркетами» наукових термінів. Наприклад, у мовознавстві та суміжних галузях маємо довгі ряди утворень: *translate – translator – translation – translational, interpret – interpreter – interpretation, linguist – linguistics – metalinguistics, analyze – analysis – analytic – analytical, derive – derivation – derivative, segment – segmentation – segmental, generate – generative – generativism*. Усі ці слова належать до однієї словотвірної сім'ї, але розрізняють різні аспекти поняття: процес, результат, суб'єкта дії, модифікацію, теоретичний напрям. Це дозволяє дуже гнучко розгортати терміносистему в межах однієї галузі. В англійській також масово використовуються стійкі словосполучення як терміни: *word formation, language acquisition, speech community, language shift, code switching, semantic bleaching, corpus-based approach, cognitive metaphor theory*.

Другим великим джерелом є запозичення. Англійська, німецька та українська термінології протягом століть інтенсивно запозичували терміни та терміноелементи з латини і грецької (особливо в галузях медицини, філософії, права, богослов'я, природничих наук), а також активно взаємодіяли між собою. Саме з античних мов походять такі терміни, як *lexicon, syntax, phonetics, morphology, semantics, pragmatics, analysis, context* в англійській, *Lexikon, Syntax, Phonetik, Morphologie, Semantik, Pragmatik, Analyse, Kontext* у німецькій, *лексикон, синтаксис, фонетика, морфологія, семантика, прагматика, аналіз, контекст* в українській. Латинські та грецькі корені (*phon-, morph-, lex-, log-, prag-, sem-, inter-, trans-, sub-*) стали міжнародними «деталлями» для термінотворення: вони легко комбінуються в різних мовах, утворюючи терміни на кшталт *interference – Interferenz – інтерференція, substrate – Substrat – субстрат, adstrate – Adstrat – адстрат, communication – Kommunikation – комунікація*.

Запозичення з сучасних європейських мов також відіграють величезну роль. Українська активно переймає терміни з англійської та

німецької, особливо в межах ІТ, медіа, менеджменту, маркетингу, європейського права: *логістика, менеджмент, маркетинг, бенчмаркінг, стартап, коучинг, коворкінг, скринінг, тайм-менеджмент, нетворкінг*. Німецька, своєю чергою, запозичує англіцизми: *Download, Upload, Chat, Browser, Interface, Feedback, Monitoring*, які включаються в німецькі словотвірні моделі й стають компонентами складних термінів: *Downloadbereich, Feedbackkultur, Onlineplattform*. Англійська ж, хоч і часто виступає донором, сама масово збагачувалася французькими, латинськими та грецькими елементами: *information, communication, translation, interpretation, jurisprudence, university, faculty*, які тепер сприймаються як природні елементи англійської терміносистеми.

Особливий прошарок становлять інтернаціоналізми – слова, що мають подібну форму й близьке або тотожне значення у кількох мовах одночасно. Саме в термінології такі одиниці надзвичайно важливі, оскільки вони забезпечують взаєморозуміння між науковими спільнотами різних країн. До класичних прикладів належать *democracy – Demokratie – демократія, linguistics – Linguistik – лінгвістика, phoneme – Phonem – фонема, morphology – Morphologie – морфологія, syntax – Syntax – синтаксис, pragmatics – Pragmatik – прагматика*. У сфері права та політики маємо *constitution – Konstitution/Verfassung – конституція, integration – Integration – інтеграція, migration – Migration – міграція*, у сфері педагогіки й психології – *motivation – Motivation – мотивація, adaptation – Adaptation – адаптація, cognition – Kognition – когніція, communication – Kommunikation – комунікація*. У багатьох випадках інтернаціоналізми різняться лише орфографічно або фонетично, але зберігають той самий корінь: *global – global – глобальний, digital – digital – цифровий/діджитал, terminologie – Terminologie – термінологія*.

Разом із тим у мовній практиці існує група так званих псевдоінтернаціоналізмів – слів, які мають подібну або навіть майже

ідентичну форму в різних мовах, але позначають різні, інколи дуже віддалені одне від одного поняття. Саме вони становлять особливу небезпеку для перекладача, оскільки спокушають «хибною прозорістю». Класичний приклад – вже згаданий ряд *magazine* – *Magazin* – *магазин*: в англійській *magazine* означає «журнал», у німецькій *Magazin* традиційно – «склад, комора» (хоч зараз частково засвоюється значення «журнал» під впливом англійської), а в українській *магазин* – «крамниця». Формальна подібність не гарантує тотожності значення, і в термінології це може призвести до грубих помилок.

Серед псевдоінтернаціоналізмів чимало одиниць, які функціонують як терміни або напівтерміни. Наприклад, англійське *actual* означає «фактичний, реальний», тоді як українське *актуальний* і німецьке *aktuell* – «сучасний, на часі, релевантний зараз». Аналогічно *eventuell* у німецькій – це «можливо, за певних умов», тоді як англійське *eventual* має значення «кінцевий, остаточний»; українське *евентуальний* теж не збігається повністю з жодною з цих форм і використовується рідше. Німецьке *Chef* – це «керівник, шеф», тоді як англійське *chef* – «кухар, шеф-кухар»; німецьке *Gift* означає «отрута», тоді як англійське *gift* – «подарунок», а український відповідник *гіфт* зазвичай уживається в жаргоні маркетингу як «сувенір, презент».

У лінгвістиці та суміжних гуманітарних дисциплінах також трапляються псевдоінтернаціоналізми, які мають вигляд наукових термінів, але розходяться за змістом. Наприклад, *Gymnasium* у німецькій – це «тип середнього навчального закладу», тоді як англійське *gymnasium*, скорочено *gym*, – «спортивна зала»; англійське *faculty* позначає загалом «професорсько-викладацький склад» або «факультет як структурну одиницю університету», тоді як німецьке *Fakultät* ближче до значення «факультет» у структурі університету, а українське *факультет* часто поєднує в собі й організаційний, і навчальний аспекти.

Отже, джерела формування термінів охоплюють широкий спектр процесів: від класичних словотвірних моделей, які «виростають» із внутрішніх ресурсів мови, до складних шляхів міжмовного запозичення, інтернаціоналізації та семантичного розходження схожих за формою одиниць. Для здобувача вищої освіти, особливо філолога й перекладача, принципово важливо бачити за формою терміна його походження, джерело й системні зв'язки: це дозволяє не лише правильно тлумачити спеціальну лексику, а й свідомо творити нові терміни, уникати помилок, пов'язаних із псевдоінтернаціоналізмами, та осмислено працювати з терміносистемами різних мов.

Практичні завдання до розділу 1

Завдання 1. Визначте, які з наведених одиниць є термінами.

Подані слова взято у нейтральному контексті. Позначте, де вони функціонують як терміни.

1. Корінь	12. Function (математика)
2. Корінь дерева	13. Function (функція
3. Case	члена речення)
4. Case (suitcase)	14. Function (вечірка)
5. Лексика	15. Zeichen
6. Поле (у сільському господарстві)	16. Zeichen (дорожній знак)
7. Поле (лексичне поле)	17. Voice
8. Stress (наголос)	(пасивний/активний стан)
9. Stress (стрес, нервеве напруження)	18. Voice (голос людини)
10. Satz	19. Interpretation
11. Satz (спортивний сет)	(тлумачення тексту)

20. Interpretation (режисерська інтерпретація, художній образ)	26. Translation (геометричне перенесення фігури)
21. Modality	27. Segment (лінгвістика)
22. Modality (медичне діагностичне обладнання)	28. Segment (частина фрукту)
23. Artikel (граматичний артикль)	29. Token (у НЛП)
24. Artikel (стаття в газеті)	30. Token (жетон у метро)
25. Translation	31. Klang (фонетика)
	32. Klang (звук пострілу, художній опис)

Завдання 2. Визначте інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми.

Позначте, які слова належать до інтернаціоналізмів, а які – до псевдоінтернаціоналізмів.

1. Analyse – analysis – аналіз	8. Artist – Artist – артист
2. Magazin – magazine – магазин	9. Symptom – symptom – симптом
3. Deklination – declension – відміна	10. Eventuell – eventual – евентуальний
4. Rat – rat – Rat	11. Komplex – complex – комплекс
5. Terminologie – terminology – термінологія	12. Korpus – corpus – корпус
6. Integration – integration – інтеграція	13. Chef – chef – шеф
7. Fabric – Fabrik – фабрика	14. Gift – gift – гіфт
	15. Moral – moral – мораль

16. Preservativ – preservative – презерватив	26. Programm – program – програма
17. Symmetrie – symmetry – симетрія	27. Protest – protest – протест
18. Bibliothek – bibliothèque – бібліотека	28. Kaution – caution – кауція
19. Kontinent – continent – континент	29. Protokoll – protocol – протокол
20. Mappe – map – мапа	30. Sympathie – sympathy – симпатія
21. Sensation – sensation – сенсація	31. Dissertation – dissertation – дисертація
22. Personal – personnel – персонал	32. Fabrikat – fabric – фабрикат
23. Kanzler – chancellor – канцлер	33. Provision – provision – провізія
24. Konvention – convention – конвенція	34. Komödie – comedy – комедія
25. Direktor – director – директор	35. Kommission – commission – комісія

Завдання 3. Порівняйте загальноживані значення та термінологічні.

Для кожної одиниці визначте:

а) загальномовне значення;

б) термінологічне значення.

1. Artikulation	4. Function
2. Interpretation	5. Satz
3. Übersetzung	6. Markierung

7.	Signal	22.	Zeichenkette
8.	Zeichen	23.	Konstruktion
9.	Stimme	24.	Muster
10.	Modalität	25.	Präsens
11.	Segment	26.	Laut
12.	Kontext	27.	Stimme
13.	Glossar	28.	Aufnahme
14.	Analyse	29.	Ebene
15.	Struktur	30.	Verbindung
16.	Form	31.	Variable
17.	Mappe	32.	Transfer
18.	Diskurs	33.	Leistung
19.	Modell	34.	Kategorie
20.	Register	35.	Bewegung
21.	Stil		

Завдання 4. Класифікуйте подані терміни за джерелом походження.

Визначте, до якого джерела належить кожен термін: а) власномовне утворення (укр/нім/англ) б) запозичення (лат., грец., фр., англ., ін.) в) інтернаціоналізм.

1.	фонетика	8.	Phonem
2.	Syntax	9.	Wortbildung
3.	Strukturwandel	10.	democracy
4.	interference	11.	Sprachwandel
5.	Sprachgebrauch	12.	lexicon
6.	Derivation	13.	перекладознавство
7.	калька	14.	Linguistik
		15.	Lautverschiebung

16.	Kontext	26.	Tokenisierung
17.	інтерференція	27.	Generativität
18.	morphology	28.	дискурс
19.	Sprachkontakt	29.	migration
20.	metaphor	30.	Sprachebene
21.	Fremdwort	31.	консонантизм
22.	когніція	32.	acquisition
23.	Digitalität	33.	Sprachkompetenz
24.	Analyse	34.	phonology
25.	Übersetzungstheorie	35.	Sprachökologie

Завдання 5. Проаналізуйте дефініції термінів і визначте їх тип.

Для кожної дефініції визначте, до якого типу вона належить:

а) родо-видова

б) операційна

в) описативна

г) денотативна.

1. Фонема – мінімальна одиниця звукової системи мови, що розрізняє значення.
2. Переклад – процес передачі інформації з однієї мови на іншу.
3. Морфема – найменша значуща частина слова.
4. Дискурс – сукупність висловлень, пов'язаних ситуативно й прагматично.
5. Артикль – службове слово, що уточнює граматичні характеристики іменника.
6. Текст – завершений продукт мовленнєвої діяльності.
7. Токенізація – техніка розбиття тексту на елементи (токени).
8. Лексема – основна одиниця лексичного рівня.

9. Синтаксис – галузь мовознавства, що вивчає структуру речення.
10. Семантика – розділ лінгвістики, що займається значенням.
11. Граматика – система правил побудови мовних одиниць.
12. Асиміляція – фонетичне уподібнення одного звуку до іншого.
13. Модальність – засіб вираження ставлення мовця.
14. Прагматика – наука про використання мовлення в контексті.
15. Мовлення – реалізація мови в комунікації.
16. Корпус – велика електронна база текстів.
17. Дискурс-аналіз – метод дослідження комунікативних практик.
18. Аргумент – компонент висловлення, що займає позицію відмінка.
19. Генеративність – здатність мовної системи продукувати нескінченну кількість висловлювань.
20. Метонімія – перенесення назви за суміжністю.
21. Інтерференція – вплив однієї мови на іншу.
22. Субстрат – вплив мови, витісненої іншою мовою.
23. Фразеологізм – стійке словосполучення з цілісним значенням.
24. Категорія – абстрактний граматичний розряд.
25. Варіант – різновид мовної одиниці.
26. Декодування – процес інтерпретації тексту.
27. Конструювання – побудова граматичної структури.
28. Експлікація – пояснення прихованого змісту.
29. Ідіома – нерозкладний вираз із переносним значенням.
30. Комунікативна стратегія – план організації мовлення.

Завдання 6. Проаналізуйте словникові статті.

Визначте, який елемент словникової статті подано: а) частина мови б) граматична характеристика в) дефініція г) приклад д) етимологія е) позначення сфери вживання

1. *phoneme*, n. – “minimal unit distinguishing meaning”
2. *Lemma* (f., Pl. *Lemmata*) – aus dem Griechischen
3. *Wortschatz* – Gesamtheit der Wörter einer Sprache
4. юрид. *adversarial system*
5. *token* – “the smallest readable unit in NLP”
6. *diskursiv* – Adj.
7. *analyse*, v. – to examine in detail
8. *Grammar* (uncount) – (ling.)
9. *interfere*, v. – (phon.)
10. *Register* – (Stylistics)
11. *Satzgefüge* – komplexer Satz
12. *Korpus* (n.) – große Textsammlung
13. *context* – lat. *contextus*
14. *migration* – (sociol.)
15. *output* – result of processing
16. *Metapher*, f. – sprachliches Bild
17. *Übertragung* – (lit.)
18. *Fremdwort* – Wort aus einer anderen Sprache
19. *Affix*, n. – gramm.
20. *derivational suffix*
21. *clause* – syntactic unit
22. *Artikel*, m. – (gram.)
23. укр. *переклад* – від “класти через”
24. *performance* – (psycholing.)
25. *phrase* – group of words
26. *Laut*, m. – Geräusch / Sprachlaut

27. *modal auxiliary* – gramm.
28. *grammaticalization* – diachronic process
29. *Kontext* – Umgebung des Wortes
30. *communicative act* – element of discourse

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ ТЕРМІНІВ

Структура терміна визначає його зовнішню форму, морфемний склад і спосіб творення. У термінознавстві виділяють кілька основних типів термінів за структурою: однослівні (прості та похідні), складні (композиції), багатокomпонентні словосполучення, а також аббревіатури. Сукупність цих моделей утворює словотвірну базу формування терміносистеми в будь-якій мові.

2.1. Однослівні терміни

У сучасному термінознавстві однослівні терміни розглядають як базову, «ядрову» модель термінотворення. Саме вони часто стають вихідною точкою для побудови цілих гнізд споріднених термінів. Коли ми говоримо про однослівні терміни, важливо розрізняти два великі підтипи: прості та похідні. Це не просто формальна класифікація, а показник того, як саме мова організує наукове знання у своїй лексичній системі.

Прості однослівні терміни – це слова, які в сучасній мові не мотивуються прозоро, тобто носій мови не розкладає їх на «зрозумілі» частини. Вони часто є результатом давніх запозичень із грецької та латини, що давно асимілювалися й сприймаються як «свої». В українській до таких належать, наприклад, *теза, мова, стиль, текст, форма, жанр*. З погляду етимології це можуть бути інтернаціоналізми, але з погляду сучасного носія мови – це неподільні одиниці. В англійській ролі простих термінів виступають *code, tone, noun, verb, style*; у німецькій – *Satz, Wort, Stil, Laut, Text*. Усі вони в науковому контексті отримують чітке термінологічне значення, але морфемно не сприймаються як утворені «тут і зараз»: студент не «будує» слово *Laut* зі складників, він сприймає його як готову цілісність.

На противагу цьому, похідні однослівні терміни явно демонструють свою словотвірну структуру: ми можемо виділити корінь і афікси, при

цьому афікси мають певний набір функцій у терміносистемі. Афіксальні моделі є надзвичайно важливими для науки, оскільки дозволяють із одного кореня формувати розгалужені семантичні ряди, де кожен елемент фіксує певний аспект поняття. В українській мові це дуже добре видно на прикладі кореня *фон-* у термінології фонетики й фонології: *фонема*, *фонемний*, *фонетичний*, *фонетика*, *фонологія*, *фонематичний*, *фонетист*. Усі ці слова мають спільне базове значення, пов'язане зі звуками мовлення, але за допомогою суфіксів і словотворчих формантів виділяють різні наукові ракурси: *фонема* як одиниця, *фонетика* як розділ науки, *фонологія* як теорія функціонування звуків, *фонетичний* як прикметник, що описує ознаки, пов'язані зі звучанням.

Аналогічні ряди легко спостерігати в англійській. Корінь *morph-* дає низку пов'язаних термінів: *morph*, *morpheme*, *morphemic*, *morphology*, *morphophonology*, *morphosyntax*. Тут *morpheme* позначає найменшу значущу частину слова, *morphology* – науку про структуру слова, *morphemic* – прикметник, пов'язаний із морфемами, *morphosyntax* – проміжну сферу між морфологією та синтаксисом. За рахунок одного кореня, доповненого афіксами, наука отримує цілу систему взаємопов'язаних однослівних термінів.

У німецькій мові афіксальні моделі також надзвичайно продуктивні, хоча часто поєднуються з композитами. Корінь *Sprach-* («мовний») утворює *sprachlich*, *Sprachlichkeit*, *Sprachheit* (останнє – більш штучне чи контекстуальне), а також *Sprachwissenschaft*, *Sprachentwicklung*, *Sprachkompetenz*. У чисто афіксальному плані добре видно ряди на кшталт *Phonem* – *phonemisch* – *phonologisch* – *Phonologie*, *Lexem* – *lexikalisch* – *Lexikologie*, *Stil* – *stilistisch* – *Stilistik*. Прикметникові форманти *-isch*, *-al* і суфікси на позначення науки *-logie*, *-istik* у німецькій та англійській, а їхні українські відповідники *-ичний*, *-альний*, *-ологія*, *-істика* формують знайомі «ламанки» термінів: *лексика* – *лексичний* – *лексикологія*, *стиль* –

стилістичний – стилістика, термін – термінологічний – термінологія – термінознавство.

Якщо придивитися уважніше, можна побачити, що будь-яка галузь знання організована навколо кількох ключових коренів, від яких відходять десятки похідних. Наприклад, у перекладознавстві українська мова використовує ряд *переклад, перекладний, перекладацький, перекладач, перекладознавство, перекладознавчий*. У німецькій маємо *Übersetzung, übersetzen, Übersetzer, übersetzerisch, Übersetzungswissenschaft*, в англійській – *translate, translation, translator, translational studies*. В усіх трьох мовах спільний зміст «перенесення з однієї мови в іншу» розгортається в систему однослівних термінів через афіксацію.

Афіксальні моделі важливі ще й тим, що дозволяють передбачати значення нового терміна, навіть якщо здобувач вищої освіти його не зустрічав раніше. Якщо ми знаємо, що в українській *–ологія* позначає «науку про щось», то, зустрівши слово *термінологія, семіологія, нейролінгвістика, психолінгвістика*, здогадуємося, що йдеться про певні галузі знань. Те саме стосується англійських *–logy, –istics, –ism (linguistics, semantics, pragmatics, constructivism, structuralism)* та німецьких *–logie, –istik, –ismus (Phonologie, Textlinguistik, Kognitivismus)*. Таким чином, афіксальні моделі виступають своєрідною граматикою наукової лексики: вони дають можливість «розкодовувати» нові терміни й самостійно їх утворювати.

Ще один аспект стосується так званих парадигм термінів. Один і той самий корінь може реалізуватися в різних частинах мови, утворюючи цілу парадигму: іменник – прикметник – дієслово – віддієслівний іменник. Наприклад, *аналіз – аналітичний – аналізувати – проаналізований; to analyze – analysis – analytic – analytically; Analyse – analytisch – analysieren* у німецькій. Така парадигма дозволяє точно й послідовно описувати процеси, властивості, результати, не виходячи за межі однієї кореневої

бази. У термінознавстві це надзвичайно зручно, оскільки зменшує кількість «випадкових» лексичних одиниць і підвищує передбачуваність терміносистеми.

Отже, однослівні терміни – це не просто «короткі слова», а ключові елементи структури наукової мови. Прості терміни є фундаментом, історично закріпленими назвами базових понять, тоді як похідні, утворені афіксальними моделями, забезпечують динаміку та продуктивність термінотворення. Саме через афіксацію й варіювання частин мови одна наукова дисципліна може вибудувати з одного кореня цілу мережу термінів, що відбивають різні аспекти того самого концепту – від загального позначення явища до назв окремих процесів, властивостей, методів і піддисциплін.

2.2. Складні терміни (композиції)

Складні терміни, або композиції, становлять одну з найхарактерніших та найефективніших моделей термінотворення, оскільки дають змогу з високою точністю передавати складні наукові поняття в межах однієї компактної лексичної одиниці. Композит утворюється шляхом поєднання двох чи більше коренів, і саме ця властивість робить його надзвичайно гнучким та інформаційно ємним інструментом. Композиція як спосіб творення термінів є універсальною для багатьох мов, але її продуктивність виявляється по-різному: німецька активно використовує довгі й багатоетапні складні слова, тоді як англійська переважно формує двокомпонентні структури, а українська комбінує національні моделі з інтернаціональними елементами, створюючи як власне українські, так і гібридні терміни.

У німецькій мові композиції виконують роль центрального механізму систематизації понятійного апарату. Це пов'язано з аналітичною природою німецького словотвору, де поєднання іменників у ланцюжки є абсолютно нормативним і зручним для наукової комунікації.

Наприклад, такі терміни, як *Sprachwissenschaft*, *Fremdsprachenunterricht*, *Bedeutungswandel*, *Textsortenlinguistik*, *Sprachentwicklungsstörung*, містять у собі складні наукові концепти, але подані у вигляді одного слова, завдяки чому вся структура значення «стиснута» до компактної форми. Це типово німецьке явище: там, де українська або англійська мова вживають словосполучення, німецька будує одне складне слово. Через це в німецькій термінології дуже легко простежити логіку формування поняття: кожен компонент композиту виконує певну функцію – уточнювальну чи визначальну, а порядок елементів відображає ієрархію змісту.

В англійській мові композити також функціонують активно, однак найчастіше вони двоелементні та не утворюють довгих ланцюгів. Англійська тяжіє до дефісних структур або відкритих моделей, де другий елемент задає категоріальну природу поняття, а перший – конкретизує його. У термінах на кшталт *word-formation*, *speech act*, *language shift*, *rule-based system*, *corpus linguistics*, *feature extraction* можна побачити, що англійська обирає шлях синтаксичної простоти, зберігаючи при цьому точність. Англійські композити нерідко співіснують із відповідними словосполученнями, і тільки ті з них, що набувають усталеного термінологічного статусу, переходять до розряду окремих слів. У лінгвістиці, інформаційних технологіях та когнітивних науках англійські композити мають особливо важливе значення, адже дозволяють позначати нові технічні поняття без зайвої громіздкості.

Українська мова теж виробила власні моделі термінотворчих композитів, хоча в цілому частіше віддає перевагу словосполученням. Проте українська термінологія має цілу групу складних слів, що є цілком органічними: *мовознавство*, *термінознавство*, *словотворення*, *лінгвокраїнознавство*, *звукосприймання*, *міжкультурність*, *звуконаслідування*. У науковому стилі особливу продуктивність мають моделі на греко-латинських основах, як-от *психолінгвістика*,

нейролінгвістика, соціолінгвістика, де інтернаціональні елементи поєднуються з українськими словотворчими засобами. Такі композити дозволяють українській термінології бути водночас і національною, і інтегрованою в міжнародний науковий дискурс.

Семантична організація композитів ґрунтується на взаємодії двох частин: основного, або ядерного, компонента, що визначає категорію поняття, та уточнювального компонента, який конкретизує сферу, атрибут або спосіб функціонування. У німецькому *Sprachwandel* ядро – *Wandel* («зміна»), тоді як *Sprach-* уточнює, що йдеться про мовну зміну. В англійському *language processing* визначальним є *processing*, а *language* вказує на об'єкт. У українському *термінознавство* ядром виступає *знавство*, а *терміно-* уточнює сферу знання. Таким чином, композити, незалежно від мови, формуються за універсальним принципом «означення + означуване», але мовні системи реалізують його через власні словотворчі можливості.

Складні терміни мають Велике функціональне значення. Вони забезпечують стислий спосіб опису реалій, де кілька ознак поєднані в одному понятті. Композит водночас економний і точний, дозволяє уникнути багатослівності та підтримувати логічну прозорість терміносистеми. Через структурну компактність композити легко групуються у словотвірні гнізда, що сприяє системності термінології: наприклад, *Sprachwandel* – *Sprachwechsel* – *Sprachgebrauch* – *Sprachkontakt* утворюють тематичне поле, у якому легко орієнтуватися. Більш того, композити часто стають основою для подальшої деривації, утворюючи нові форми та модифікації: *Wortschatz* – *wortschatzbezogen* – *Wortschatzerweiterung*, *language awareness* – *awareness-based approach*, *термінознавство* – *термінознавчий* – *термінознавець*.

Завдяки здатності поєднувати елементи в єдину структурну одиницю композити виконують роль своєрідної «короткої формули»

наукового поняття. У них приховано логічний аналіз дефініції, що робить термін водночас компактным і концептуально повним.

2.3. Терміни-словосполучення

Терміни-словосполучення становлять надзвичайно важливий пласт у термінотворенні, особливо в гуманітарних науках, де поняття часто є багатовимірними, складними та потребують точного, але водночас гнучкого мовного оформлення. На відміну від композитів, що згортають кілька смислових компонентів у межах одного слова, словосполучення дозволяє зберегти синтаксичну прозорість і водночас позначити складну концептуальну структуру, яка передбачає відношення між компонентами. У лінгвістиці, перекладознавстві, психології мовлення та методиці навчання іноземних мов терміни-словосполучення становлять більшість спеціальної лексики, оскільки саме вони дозволяють максимально природно інтегрувати нові поняття в загальномовну систему.

Термінологічні словосполучення найчастіше мають іменниковий центр, що виступає ядром терміна, тоді як залежні компоненти уточнюють, конкретизують або структурують його значення. У словосполученні *лексичне поле* визначальним елементом є *поле*, а *лексичне* лише позначає сферу застосування. Аналогічно в англійському *semantic shift* ядром виступає *shift*, тоді як *semantic* окреслює тип зміни. У німецькому *kommunikative Kompetenz* граматичним центром є *Kompetenz*, а прикметник *kommunikativ* визначає сферу її прояву. Саме тому терміни-словосполучення є семантично прозорими: структура поняття розгортається у структурі вислову, що полегшує його тлумачення навіть тим, хто не належить до професійної спільноти.

У сучасних українських терміносистемах словосполучення відіграють ключову роль. Значна частина лінгвістичних понять, таких як *граматична категорія*, *мовна особистість*, *фонетична система*,

когнітивна метафора, комунікативна стратегія, контекстуальне значення, подаються саме у вигляді дво- або тричленних конструкцій. Вони здатні розкривати складні наукові явища без необхідності утворювати нові словотворчі моделі. Наприклад, у термінах *динамічний акцент*, *вторинна номінація*, *мовленнєва діяльність* другий компонент задає предмет позначення, а перший – ознаку або категорію, що його уточнює. Саме тому такі словосполучення легко адаптуються до нових сфер, залишаючись семантично точними.

В англійській мові домінування термінів-словосполучень пояснюється природою англійської граматики, яка надає перевагу аналітичним конструкціям. У термінах *language acquisition*, *discourse analysis*, *phonological awareness*, *natural language processing*, *communicative competence*, *feature extraction*, *rule-based modelling* компонентна структура відображає логіку формування наукового поняття. Англійська мова практично не потребує довгих складних слів, оскільки точність забезпечується синтаксичними відношеннями. В англійській термінології є тисячі конструкцій, де перший компонент уточнює домен, межі або спосіб дії: *semantic bleaching*, *speech signal*, *error analysis*, *classroom discourse*, *corpus annotation*. Така модель, хоча на перший погляд здається простою, дозволяє надзвичайно тонко диференціювати поняття, зберігаючи при цьому читабельність та гнучкість.

У німецькій мові словосполучення також функціонують як терміни, але менш активно, ніж композити. Німецька здебільшого здатна «упакувати» складну структуру в одне слово, проте в науковому стилі, зокрема в лінгвістиці, багато понять усе ж подаються у формі словосполучень: *phonologische Ebene*, *kommunikative Kompetenz*, *syntaktische Struktur*, *pragmatischer Kontext*, *empirische Forschung*, *kognitive Semantik*. Такі конструкції відрізняються високою точністю, але залишаються більш прозорими, ніж їхні композитні аналоги. У деяких

випадках німецькі словосполучення існують паралельно з відповідними композитами, що створює своєрідну дублетність у терміносистемі: *Sprachkontakt* співіснує з *Kontakt der Sprachen*, *Sprachbewusstsein* з *sprachliches Bewusstsein*, *Bedeutungswandel* з *Wandel der Bedeutung*. Вибір між композитом і словосполученням визначається традицією, стилістичною доцільністю та потребою в більшій або меншій компактності.

Структурна логіка термінів-словосполучень пояснює, чому вони настільки поширені в гуманітарних науках. Такі науки працюють із багатокomпонентними поняттями, де важливо чітко вказати не лише предмет, а й його ознаку, спосіб вияву, функцію або сферу застосування. Наприклад, *інформаційно-комунікаційна компетентність*, *когнітивно-прагматичний аналіз*, *лінгвокультурний контекст* – це конструкції, у яких наукове поняття не може бути передано одним словом, оскільки сама його природа містить два чи більше аспектів. Саме словосполучення дозволяє зберегти цю багатовимірність.

Терміни-словосполучення також легше адаптуються до нових дисциплін. У сфері штучного інтелекту, машинного навчання й комп'ютерної лінгвістики більшість термінів має саме аналітичну форму: *machine translation*, *deep learning model*, *part-of-speech tagging*, *error propagation*, *speech recognition system*, *sentiment analysis*. Їхня структура віддзеркалює складність об'єктів, із якими працює наука, і дозволяє швидко вводити нові терміни без потреби конструювати довгі слова.

Особливість термінів-словосполучень полягає у їхній здатності формувати парадигми. Наприклад, *лексичне значення*, *граматичне значення*, *метафоричне значення*, *прагматичне значення* утворюють семантичний ряд, де спільний компонент *значення* є ядром поняття, а прикметники визначають різні його прояви. Подібні ряди спостерігаємо й у англійській: *semantic change*, *semantic domain*, *semantic map*; у німецькій:

semantische Ebene, semantische Relation, semantisches Merkmal. Завдяки цьому термінологічні словосполучення стають ефективним механізмом структурування наукового знання.

Отже, терміни-словосполучення є не менш важливими, ніж композити чи однослівні терміни. Вони забезпечують точність, гнучкість, прозорість та здатність адекватно відтворювати складну структуру наукових явищ. Їхня роль особливо велика в тих галузях, де поняття не зводяться до простих номінацій, а потребують багаторівневої концептуальної організації – у лінгвістиці, перекладознавстві, когнітивних науках, соціолінгвістиці та психолінгвістиці.2.5

2.4. Аббревіатури як терміни

Абревіація становить один із найдинамічніших і найпродуктивніших способів творення термінів у сучасних науках. Її сутність полягає у скороченні складних багатокомпонентних конструкцій до компактних одиниць, які легко вимовляти, запам'ятовувати та вписувати у професійну комунікацію. У науковій термінології аббревіатури виконують функцію мовної економії, дозволяючи позначити розгорнуте поняття у стислій формі, зберігаючи при цьому його наукову точність. Особливо активно абревіація розвивається у сферах, де інформація постійно оновлюється, – у лінгвістиці, психології, інформаційних технологіях, освіті, кібернетиці та міждисциплінарних галузях.

Структурно аббревіатури можуть утворюватися кількома шляхами: через початкові літери компонентів словосполучення, через поєднання початкових складів, через змішування частин слів або навіть через комбінування елементів різної природи. Незалежно від механізму творення, кінцевим результатом є компактний знак, який репрезентує складне поняття і часто отримує статус самостійної термінологічної одиниці. У багатьох випадках аббревіатура стає настільки звичною, що її

повну форму знають лише фахівці, а загальна аудиторія користується лише скороченим варіантом.

У лінгвістиці аббревіатури з'являються повсюдно, позначаючи як наукові методи, так і рівні мовної структури. В англomовній традиції надзвичайно поширені скорочення типу *NLP* (Natural Language Processing), *L1* і *L2* (перша та друга мови), *MT* (machine translation), *CLIL* (Content and Language Integrated Learning), *ELT* (English Language Teaching), *IPA* (International Phonetic Alphabet). Такі одиниці стали повноцінними термінами, які вживають без розшифрування навіть у наукових текстах. Їхня роль полягає не лише у скороченні форми, а й у стандартизації міжнародної комунікації. Наприклад, термін *IPA* настільки усталений, що майже витіснив повну форму у лінгвістичній літературі.

У німецькій мові аббревіатури також активно використовуються, але їх особливість полягає в тому, що повна форма часто зберігається в наукових контекстах, тоді як скорочена функціонує як елемент внутрішньої професійної комунікації. Типовими прикладами є *DAAD* (Deutscher Akademischer Austauschdienst), *DGS* (Deutsche Gebärdensprache – німецька жестова мова), *DWDS* (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache), *IDS* (Institut für Deutsche Sprache). У лінгвістичних дослідженнях зустрічаються також такі скорочення, як *VL* (Vorlesung), *SWS* (Semesterwochenstunden), *WS* і *SS* (Wintersemester, Sommersemester). Німецькі аббревіатури можуть входити у склад складніших термінів і часто поєднуються з іншими словотворчими моделями, утворюючи гібридні одиниці.

Українська наукова мова активно запозичує міжнародні аббревіатури та створює власні. У терміносистемі освіти, психології та лінгвістики широко вживаються скорочення *HMT* (національний мультипредметний тест), *ЗНО* (зовнішнє незалежне оцінювання), *ОМП* (основи мовленнєвої підготовки), *ІКТ* (інформаційно-комунікаційні технології), *CEO*

(концепція *student-centered education*), *НЛП* (нейролінгвістичне програмування). У сфері перекладознавства поширені скорочення *CAT-tools* (*computer-assisted translation tools*), *TBX*, *TMX*, *SDL*. У деяких випадках аббревіатури мають паралельні українські й англійські форми, причому англійська часто переважає, оскільки є частиною міжнародної системи термінів, що забезпечує уніфікацію наукової комунікації.

Абревіатури мають ще одну важливу властивість: вони нерідко стають базами для подальшої деривації. Наприклад, в українській мові утворюються похідні типу «елітівець» (учасник Єдиного реєстру тестування), «даадівський проєкт», «ейчарівець» (HR-спеціаліст). В англійській це явище виражене ще сильніше: від *AI*(*artificial intelligence*) утворюються похідні *AI-based*, *AI-driven*, *post-AI era*. Німецька мова також демонструє подібну активність: від *DAAD* можливі похідні *DAAD-Programm*, *DAAD-Stipendiat*. Таким чином, аббревіатури містять у собі потенціал до розширення терміносистеми.

Важливо зазначити, що аббревіатури як терміни мають специфічне прагматичне навантаження. Їхнє використання передбачає належність учасників комунікації до певної професійної спільноти. Людина, яка не знайома з дисципліною, може не зрозуміти скорочення, тоді як фахівець легко впізнає в ньому цілу концептуальну структуру. Саме тому аббревіації часто вважаються маркерами професійної компетентності. Крім того, аббревіатури слугують інструментом стандартизації – вони зменшують варіативність, забезпечують єдину норму позначення явищ, роблять наукові тексти компактнішими і дозволяють пришвидшити обмін інформацією.

Функціональна гнучкість аббревіатур пояснює, чому цей спосіб термінотворення є одним із найперспективніших у сучасних терміносистемах. Він здатен оперативно реагувати на появу нових понять, що особливо важливо в умовах швидкого розвитку міждисциплінарних

досліджень. У сфері штучного інтелекту, машинного навчання та цифрової лінгвістики всі ключові терміни існують у формі аббревіатур: *LLM* (large language model), *GPT*, *BERT*, *NMT* (neural machine translation), *ASR* (automatic speech recognition), *OCR* (optical character recognition). І навіть у тих випадках, коли повна форма залишається відносно короткою, дослідники віддають перевагу скороченій, оскільки вона інтегрована у міжнародні стандарти.

Абревіатури є невід'ємним компонентом сучасної терміносистеми. Вони поєднують компактність форми, точність змісту та функціональну мобільність, що робить їх одним із найефективніших механізмів передачі складної наукової інформації. Особливо значущими вони стають у глобалізованому науковому середовищі, де швидкість і стандартизованість комунікації є вирішальними. Абревіатури, зберігаючи всю концептуальну глибину повної форми, водночас роблять термінологію більш доступною для професійної спільноти та сприяють уніфікації наукової мови.

2.5. Терміни-символи

Терміни-символи становлять особливий різновид термінотворення, в якому поняття репрезентується не словом і не словосполученням, а символом – графічним знаком, літерою, цифрою або їхньою комбінацією. На відміну від інших типів термінів, терміни-символи є максимально економними та універсальними: вони не належать до конкретної мови й одночасно функціонують у багатьох дисциплінах, забезпечуючи ефективність міжнародної наукової комунікації. Їхня основна роль полягає у стандартизації подання інформації, завдяки чому науковий текст стає лаконічнішим, точнішим і менш залежним від мовних розбіжностей.

Символічні терміни присутні у математиці, логіці, фізиці, хімії, лінгвістиці, фонетиці, комп'ютерних науках і навіть у когнітивній психології. Те, що в одній мові позначається довгим словосполученням, у

символічній формі передається одним знаком – і цей знак однаково читають український, німецький, англійський чи японський дослідники. Саме тому терміни-символи відіграють виняткову роль у глобалізованій науковій комунікації, де універсальність важливіша за мовну форму.

Особливо показовими є символи у фонетиці. Міжнародний фонетичний алфавіт (ІРА) створений саме як система термінів-символів, що дозволяє передавати звуки мов незалежно від орфографії. Наприклад, символ [ʃ] позначає шиплячий звук типу українського «ш», німецького *sch* або англійського *sh*; символ [ŋ] передає задньоязиковий носовий звук у словах *sing, singen*; символ [ø] використовують у французькій та німецькій фонетиці. Замість трьох різних написань трьома мовами використовується єдиний науковий знак, який є формально терміном. Багато фонетичних символів стали настільки впізнаваними, що в наукових статтях їх уживають без пояснень, адже вони становлять міжнародний стандарт термінотворення.

У математичній та логічній терміносистемі символи також займають ключове місце. Символи $\sum$, $\forall$, $\exists$, $\rightarrow$, $\leftrightarrow$, $\in$, $\neq$ не потребують перекладу й зрозумілі фахівцям будь-якої мови. Вони виконують функцію термінів, оскільки репрезентують конкретні логічні або структурні операції: «сума», «для всіх», «існує», «імплікація», «еквівалентність», «належить», «не дорівнює». У німецькій, англійській та українській науковій традиції ці символи мають однакову функцію, хоча їхня словесна інтерпретація різниться: *Implikation* – *implication* – *імплікація*. Незалежно від мовної форми, графічний знак залишається незмінним, що робить символи найбільш стабільною частиною терміносистеми.

Цікаво, що у структурі багатьох термінів-символів функціонують латинські літери, які набули статусу міжнародних маркерів формул, величин та констант. Наприклад, у лінгвістиці літера *V* позначає дієслово (verb), *N* – іменник (noun), *A* або *Adj* – прикметник, *S* – речення (sentence).

У німецьких граматичних описах використовують подібні позначення: Nomen як N, Verb як V, Adjektiv як Adj. На синтаксичних деревах або в конституентному аналізі, незалежно від мови опису, символи VP, NP, AP функціонують як універсальні терміни. Вони не перекладаються українською чи німецькою, оскільки вже належать до міжнародної наукової мови.

У лексикографії терміни-символи використовуються для позначення граматичних чи стилістичних характеристик: *pl.*, *sg.*, *f.*, *m.*, *n.*, *dial.*, *obs.*, *coll.*, *form.*. Ці скорочення виконують функцію символічних маркерів, які не перекладають, але пояснюють у легенді до словника. У німецьких словниках відповідниками є *m.*, *f.*, *n.*, *ugs.* (*umgangssprachlich*), *geh.* (*gehoben*), *veralt.* (*veraltet*). В українських – *ім.*, *дієсл.*, *заст.*, *розм.*, *ж.* тощо. Хоча вони подані у вигляді букв, їхня функція термінологічна, бо кожен такий знак символізує певну лінгвістичну категорію.

У сфері інформаційних технологій терміни-символи також набули надзвичайної ваги. Програмні мови функціонують як системи, побудовані на символічній термінології: оператори $+$, $-$, $!=$, $\&\&$, $\parallel$, $=$, $>>$, $<<$ виконують роль повноцінних термінів, що позначають специфічні логічні або математичні операції. Вони не залежать від мовної системи й ідентично функціонують у міжнародному науково-технічному середовищі. У штучному інтелекті символи використовуються для позначення параметрів моделей, як-от α , β , γ , λ . Ці символи репрезентують конкретні математичні значення, функції або коефіцієнти, і тому є невід'ємною частиною сучасної терміносистеми.

Символи відіграють важливу роль і у мовознавстві, не лише в фонетиці. Наприклад, у синтаксисі використовують стрілки $\rightarrow$ для позначення перетворень або залежностей; у морфології символ $\emptyset$ позначає нульовий афікс; у семіотиці стрілка $\mapsto$ використовується для маркування семантичних відповідностей. У прагматиці символ $\heartsuit$ або інші емодзі іноді

аналізуються як елементи цифрового дискурсу й виконують роль графічних термінів у межах дослідження інтернет-комунікації; вони перетворюються на об'єкти опису й набувають статусу термінів у межах цієї підсфери.

Терміни-символи мають колосальну перевагу – вони долають мовні бар'єри. Там, де українською вживається словосполучення «корінь квадратний», англійською – *square root*, німецькою – *Quadratwurzel*, у математиці використовується єдиний символ $\sqrt{}$. У логіці замість трьох мовних варіантів «не» – *not* – *nicht* застосовується символ $\neg$, який однаково інтерпретується в усіх мовах. У лінгвістиці замість різних національних назв фонем [к] використовують міжнародний фонетичний знак. Чим складніше поняття, тим вигіднішим стає його символічне відтворення.

Важливо наголосити, що терміни-символи не тільки передають знання, а й структурують спосіб мислення в науці. Символічна мова створює інтелектуальну економію – вона дозволяє мислити не словами, а знаками, що репрезентують ідеї в максимально узагальненій формі. Саме тому символіка відіграє ключову роль у сучасних міждисциплінарних дослідженнях, де математичне моделювання, когнітивний аналіз і лінгвістичні структури інтегруються в єдиний аналітичний простір.

Практичні завдання до розділу 2

Завдання 1. Однослівні терміни

Визначте, чи є подані слова простими чи похідними термінами.

З'ясуйте, який словотворчий елемент визначає їхню будову.

1. фонема	4. мовлення
2. phonology	5. morphology
3. Laut	6. Übersetzung

7. перекладознавство	14. нейролінгвістика
8. Stilistik	15. Sprachgefühl
9. кодування	16. афіксація
10. Sprachlichkeit	17. syntax
11. input	18. семантизм
12. код	19. Digitalisierung
13. Wortform	20. теза

Завдання 2. Складні терміни (композиції).

Визначте структуру наведених композитів: встановіть ядро та уточнювальний компонент, перекладіть терміни українською.

1. Sprachwissenschaft	11. Classroom discourse (англ.)
2. Textsortenlinguistik	12. corpus linguistics
3. Wörterbuchforschung	13. word-formation
4. Sprachwandelprozess	14. language shift
5. kommunikative Kompetenz	15. knowledge base
6. Wissenschaftssprache	16. Sprachproduktion
7. Sprachlernforschung	17. Spracherwerbsforschung
8. Bedeutungstransfer	18. Medienlinguistik
9. Fremdsprachenunterricht	19. Lautverschiebung
10. Handlungsorientierung	20. Korpusmethodik

Завдання 3. Терміни-словосполучення.

Поясніть, які відношення існують між компонентами словосполучень (ознака + ядро; тип + категорія; процес + об'єкт тощо). Дайте коротке визначення кожного терміна.

1. лексичне значення	4. фонетична система
2. граматична категорія	5. прагматичний контекст
3. мовна особистість	6. вторинна номінація

7. контекстуальна семантика	14. error analysis
8. перекладацька компетентність	15. semantic shift
9. когнітивна метафора	16. deep learning model
10. мовленнєва діяльність	17. classroom interaction
11. content analysis	18. cognitive linguistics
12. feature extraction	19. symbolic representation
13. communicative competence	20. cross-linguistic influence

Завдання 4. Аббревіатури як терміни.

Розшифруйте подані аббревіатури та визначте, до яких галузей вони належать.

1. NLP	16. DAAD
2. L1 / L2	17. IDS
3. CLIL	18. DWDS
4. ELT	19. ЗНО
5. IPA	20. ІКТ
6. AI	21. CEO (в укр. педагогіці)
7. UI / UX	22. HMT
8. API	23. НЛП (у психології)
9. HR	24. KDE (нім. мовознавство)
10. IDP	25. EEG (нейропсихологія)
11. CAT-tools	26. MRI (медична термінологія)
12. TMX	27. B1 / B2 / C1
13. OCR	28. QA
14. ASR	29. LLM
15. NMT	30. GPT

Завдання 5. Терміни-символи.

Поясніть значення поданих символів і визначте сферу їх використання. Якщо можливо – подайте приклади.

1. $\sqrt{\quad}$	16. ★
2. Σ	17. ♥ (цифрова прагматика)
3. $\rightarrow$	18. @
4. $\leftrightarrow$	19. \$
5. $\in$	20. V / N / Adj (у синтаксисі)
6. $\neq$	21. VP / NP / AP
7. $\neg$	22. $x \rightarrow y$
8. Ø (морфологія)	23. $\subset$
9. [ʃ]	24. $\geq$
10. [ŋ]	25. [θ]
11. α	26. [ʏ]
12. β	27. «...» (українська цитата)
13. λ	28. “...” (англійські лапки)
14. %	29. IPA
15.	30. ∂

Завдання 6. Інтегровані завдання.

Визначте тип моделі термінотворення (однослівний термін, композит, словосполучення, аббревіатура чи символ).

1. Kommunikationsmodell	9. cognitive map
2. VR	10. NP
3. speech signal	11. $\sqrt{x}$
4. [ø]	12. Wortschatzarbeit
5. нейролінгвістика	13. ZAS (Zentrum für Allgemeine Sprachwissenschaft)
6. grammar school	14. text linguistics
7. HMT	15. cross-linguistic transfer
8. Transferleistung	

16. AI-driven model

19. [e]

17. Sprachkontakt

20. CAT-tool

18. дискримінація

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ТЕРМІНОТВОРЕННІ

Семантичні процеси посідають центральне місце у формуванні термінології, адже термін є не просто знаком, а репрезентацією наукового поняття, яке постійно змінюється разом із розвитком самої галузі. Терміносистема не є статичною структурою: вона перебуває у стані безперервного семантичного руху, де кожен термін може уточнюватися, зазнавати зміни змістового обсягу, переходити з однієї галузі до іншої або формувати нові семантичні відтінки. Саме тому в термінознавстві важливо дослідити закономірності розвитку значення терміна, механізми його спеціалізації або розширення та способи взаємодії загальномовного й наукового значення.

Одним із ключових процесів є семантична спеціалізація. Вона полягає у тому, що загальновживане слово набуває точнішого, вузького значення в межах терміносистеми. Наприклад, українське слово «корінь» у повсякденному мовленні позначає частину рослини, проте в лінгвістиці це термін зі строго визначеним поняттям – «основа слова, спільна для споріднених форм»; у математиці той самий лексичний знак означає зовсім іншу сутність – «значення, яке при піднесенні до степеня утворює число». Аналогічно англійське *case* у побутовому вжитку означає «випадок» або «футляр», тоді як у мовознавстві – «відмінок». У німецькій мові *Feld* може означати «поле» як земельну ділянку, але в лінгвістиці *Wortfeld* – це семантичне поле, тобто сукупність одиниць, об'єднаних спільною семантичною ознакою. Такі приклади демонструють, що семантична спеціалізація – один із найважливіших шляхів розвитку терміносистем.

Не менш важливим є процес семантичного розширення. Він полягає у тому, що термін отримує ширше поле застосування або переходить із початкової сфери в інші галузі. Наприклад, англійське *interface* спочатку позначало «межу взаємодії» у фізиці, але в сучасній технічній та лінгвістичній літературі вживається для позначення «засобу взаємодії людини з системою», «взаємодії мовних рівнів», «комунікаційного інтерфейсу». Українське слово «модель» так само зазнало багатовекторного розширення: у науковій картині світу воно може означати алгоритм, концептуальний шаблон, статистичну структуру, соціолінгвістичну конфігурацію чи психолінгвістичну схему. У німецькій аналогом є *Modell*, яке охоплює ще ширший спектр застосувань – від педагогічних моделей до когнітивних і лінгвістичних.

Важливе місце в семантичній динаміці посідає метафоризація. Хоча терміни традиційно асоціюються з точністю та відсутністю емоційності, метафора є одним із головних способів концептуального упорядкування знань. Метафоричні моделі проникають у терміносистеми, коли нове поняття виявляється складним для прямого позначення. Наприклад, у сучасній соціолінгвістиці поширені терміни «мовний ландшафт», «мовний портрет», «мовна екологія», які зберігають метафоричну структуру, але виконують роль строго наукових позначень. Англійська лінгвістика активно використовує терміни *language shift*, *code switching*, *language death*, *semantic bleaching*, які містять образні компоненти, але функціонують як стандартизовані наукові одиниці. У німецькій традиції такі терміни, як *Sprachökologie*, *Diskurslandschaft*, *Sprachbarriere*, також поєднують метафоричність із високою термінологічною точністю. Метафоризація дозволяє вводити нові поняття у терміносистему через уже відомі образи, що полегшує наукове мислення.

Іншим продуктивним явищем є семантична деривація, яка базується на відтворенні семантичних моделей між спорідненими термінами.

Наприклад, від терміна «фонема» утворюються «фонемний», «фонематичний», «фонологічний», що демонструють поступове зміщення акценту від одиниці до її функції та теоретичної інтерпретації. Англійські терміни *morph*, *morpheme*, *morphology*, *morphosyntactic* представляють цепочку семантичних зрушень, де початкове кореневе значення *morph-* («форма») розширюється та спеціалізується залежно від наукових потреб. У німецькій подібною є серія *Sprache*, *sprachlich*, *Sprachlichkeit*, *Sprachbewusstsein*, яка демонструє взаємопов'язаність семантичних параметрів у межах однієї терміносистеми.

Семантичні процеси активно пов'язані з міжгалузевим термінообігом. У сучасній науці терміни переходять між дисциплінами, змінюючи або частково адаптуючи свої значення. Наприклад, слово «інтерференція» в українській мові функціонує у фізиці (накладання хвиль), у психології пам'яті (взаємне пригнічення слідів), та в лінгвістиці (вплив однієї мови на іншу). Англійське *transfer* також має широкий спектр застосувань: у когнітивній психології – перенесення навички, у соціології – передача ресурсів, у мовознавстві – міжмовний перенос. Німецьке *Übertragung* у різних наукових сферах теж змінює свої семантичні обриси. Такі переходи свідчать про те, що терміни є мобільними елементами, які вміють адаптуватися до нових концептуальних полів.

Ще одним важливим аспектом є поява семантичних розривів, коли терміни в різних мовах мають лише часткову еквівалентність. Наприклад, англійське *competence* та німецьке *Kompetenz* не повністю збігаються за обсягом у педагогічному та лінгвістичному дискурсі. Український термін «компетентність» також має власні національні особливості трактування. Те саме стосується термінів “awareness / Bewusstsein / усвідомлення», які в різних теоретичних школах мають відмінні семантичні параметри. Такі розбіжності важливі для перекладознавства, оскільки вимагають від

дослідника глибокого розуміння концептуальної структури терміна, а не лише знання його словникового відповідника.

3.1. Семантична спеціалізація терміна

Семантична спеціалізація є одним із фундаментальних механізмів терміноутворення, за допомогою якого загальновживане слово переходить у сферу наукового вжитку і набуває більш вузького, точного та системно визначеного значення. У природній мові слово зазвичай має широкий спектр асоціацій, контекстуальних реалізацій і потенціалів інтерпретації, тоді як у терміносистемі воно повинне позначати одне, строго окреслене поняття. Саме процес спеціалізації дозволяє перетворити полісемічну або багатофункціональну лексему на одиницю з чітко визначеним концептом, який фіксується у межах конкретної галузі знань.

У більшості випадків спеціалізація починається з того, що загальномовне слово «втягується» у науковий опис для позначення певного явища, яке вербалізується за аналогією до повсякденного досвіду. Наприклад, українське слово «поле» у звичайній комунікації означає земельну ділянку, простір перед очима або абстрактну сферу діяльності («поле боротьби», «поле зору»). Проте в лінгвістиці термін «лексичне поле» має дуже конкретне значення – це група слів, об'єднаних спільним семантичним компонентом, які разом формують системну цілісність. Таке перенесення з буденного значення на наукове породжує спеціалізований термін, що існує вже в межах чітко структурованої концептуальної парадигми. Подібний процес спостерігаємо і в німецькій мові, де *Feld* у словосполученні *Wortfeld* позначає не фізичний простір, а структурну семантичну єдність. У англійській мові аналогічним спеціалізованим

терміном є *semantic field*, що також має відношення до концептуальної структури лексику.

Дуже показовим є семантичний шлях слова «корінь». У повсякденному мовленні це частина рослини, що знаходиться в землі; у математиці «корінь числа» або «корінь рівняння» означає зовсім іншу абстрактну операцію; у мовознавстві «корінь слова» визначає морфемну базу, що позначає спільний елемент у споріднених формах. Три різні поняття на позначення трьох різних наукових реалій демонструють, як одне слово може набути кількох спеціалізованих значень, які функціонують незалежно від його буденного вжитку. У німецькій мові це відповідники *Wurzel* (математика) та *Wortwurzel* (морфологія), в англійській – *root* (математика та морфологія). У кожному випадку відбувається деконструкція загального значення і побудова нового – термінологічного.

Особливо яскравою є спеціалізація англійського слова *case*. У побутовому вжитку воно означає «випадок», «ситуацію», «футляр», «коробку», однак у лінгвістиці *case* позначає граматичну категорію відмінка, тобто систему морфологічних та синтаксичних відношень у мовах. Цікаво, що німецьке *Kasus* та український «відмінок» – це інші слова, але концепт той самий. Тобто процес спеціалізації англійського *case* трансформував семантичний простір початкового слова й закріпив за ним цілком нове, строго визначене значення, що не має нічого спільного з «валізою» чи «випадком». Термінологічне значення існує окремо й незалежно, підпорядковуючись логіці терміносистеми, а не загальної лексичної семантики.

Семантична спеціалізація може також відбуватися внаслідок переходу слова в іншу сферу діяльності, де воно отримує нову функцію. Наприклад, слово «модель» у повсякденному мовленні може означати предмет, людину, естетичний зразок. Проте в науці термін «модель» – це

абстрактна схема, концептуальний шаблон або теоретична конструкція, що відтворює ключові властивості об'єкта дослідження. У англійській мові відповідне *model* та в німецькій *Modell* давно вийшли за межі побутового значення і стали універсальними теоретичними інструментами. Таким чином, семантична спеціалізація створює відмінність між загальномовною та науковою картиною світу.

Інколи спеціалізація розвивається настільки глибоко, що термін утрачає всякий зв'язок із вихідним значенням і стає самостійною одиницею, яку носії мови вже не сприймають як похідну від буденного слова. Так сталося з терміном «функція», що в українській загальній мові означає «роль», «призначення», але в математиці та лінгвістиці означає строго визначене відношення між елементами. Англійське *function* та німецьке *Funktion* аналогічно демонструють повну спеціалізацію: у науковій терміносистемі ці слова перестають асоціюватися з побутовим значенням.

Семантична спеціалізація часто відбувається не лише на рівні одного слова, а й у межах термінологічного гнізда. Наприклад, українські слова «звук», «звуковий», «звучання», «звучність» мають широкий спектр буденних значень, але в лінгвістиці вони спеціалізуються, формуючи систему термінів: «звук мовлення», «звукова система мови», «звучність як фонетична характеристика» тощо. Англійські *tone*, *voice*, *sound* у фонетиці та фонології так само набувають спеціалізованих значень, що не збігаються з їхніми загальномовними еквівалентами. У німецькій *Laut*, *Klang*, *Ton* демонструють складну внутрішню семантичну стратифікацію.

Важливою особливістю спеціалізації є те, що термінологічне значення завжди закріплюється у зв'язку з конкретною науковою концепцією. Термін не існує сам по собі: його значення визначається місцем у терміносистемі. Наприклад, «компетентність» у загальній мові може означати обізнаність або здатність діяти, але у педагогічній теорії

«компетентність» – це складна структура, що включає знання, уміння, цінності та здатність до їхнього застосування. В англійській *competence* та німецькій *Kompetenz* поняття також визначаються у межах конкретних наукових підходів – і саме ці підходи впливають на семантичну спеціалізацію терміна.

3.2. Семантичне розширення та полісемізація термінів

Семантичне розширення та полісемізація є невід’ємними процесами розвитку термінологічної системи, у межах якої терміни здатні виходити за первонаочальні межі свого значення та набувати нових інтерпретацій відповідно до вимог наукової практики. Якщо семантична спеціалізація звужує значення слова, підпорядковуючи його одному конкретному поняттю, то семантичне розширення діє у протилежному напрямку: термін розширює своє застосування, охоплюючи нові галузі, концепції або контексти. Полісемізація, у свою чергу, спричиняється цим розширенням і створює багатозначні терміни, які зберігають системну логіку, але набувають кількох наукових смислів.

У термінології розширення значення не є випадковим процесом, як у загальномовній лексиці, де воно часто пов’язане з метафоризацією чи емоційною експресією. У науковій мові воно здебільшого мотивоване концептуальними змінами, появою нових дослідницьких напрямів, міждисциплінарністю та розвитком технологій. Так, термін «модель», що у своїй початковій формі позначав конкретний фізичний об’єкт або зменшену копію предмета, у науці зазнав колосального розширення: сьогодні він охоплює абстрактні теоретичні структури, математичні формули, когнітивні схеми, лінгвістичні типології та комп’ютерні алгоритми. В англійській мові *model* функціонує в тих самих семантичних спектрах: *computational model*, *cognitive model*, *neural model*, і кожен з них

має свою внутрішню структуру, яка виходить далеко за межі початкового значення. У німецькій *Modell* також інтегрувалося в різні галузі, від дидактики до штучного інтелекту, утворюючи розгалужені терміносистеми: *Modellbildung*, *Modelltheorie*, *Modelllernen*.

Особливо продуктивним для розширення є термін *interface*. Спочатку слово позначало фізичний кордон між двома середовищами, але з розвитком комп'ютерних наук та прикладної лінгвістики його значення розширилося до позначення «системи взаємодії» – у техніці, мовних технологіях, програмуванні. Сьогодні *user interface*, *brain–computer interface*, *language interface* – це усталені терміни, що демонструють, як слово, вихідне зі сфери фізики, стало універсальною науковою одиницею. У німецькій мові *Interface* так само увійшло в технічну та лінгвістичну літературу, а в українській «інтерфейс» став одним із найпоширеніших термінів цифрової епохи, набуваючи нових значень залежно від галузі.

Полісемізація термінів особливо активно проявляється у випадках, коли одна галузь запозичує термін з іншої, але адаптує його для власних потреб. Так сталося з англійським *transfer*. У повсякденному значенні воно означає «перенесення» або «транспортування», але в різних наукових сферах набуло множинних значень: у лінгвістиці – «міжмовний перенос», у когнітивній психології – «перенесення навичок», у соціології – «передача ресурсів», у педагогії – «здатність застосовувати знання в нових ситуаціях». У німецькій *Transfer* використовується аналогічно, а в українській «трансфер» набуває застосування і в освіті, і в біології, і в економіці. Полісемізація такого типу не веде до хаосу, оскільки кожне значення вмонтоване в терміносистему конкретної дисципліни.

Тісно пов'язане з розширенням і поняття «рамки» – *framework*. У повсякденній мові це просторове або конструктивне поняття, але в науковому дискурсі термін став багатозначним. У програмуванні *framework* – це структурно організоване середовище для розробки; у

соціальних науках – концептуальна рамка аналізу; у лінгвістиці – теоретична модель дослідження. В українській «фреймворк» зберігає всі ці значення, а також вживається метафорично в когнітивній лінгвістиці (рамкові структури пізнання). У німецькій *Framework* або *Rahmenkonzept* поєднують технічні та гуманітарні виміри. Усі ці випадки демонструють, як один термін розширює межі, переходячи з конкретної сфери у множинні галузі знань.

Семантичне розширення термінів часто спричинює появу нових семантичних відтінків, що формують внутрішню полісемію. Наприклад, українське слово «код» у побутовому значенні може означати «шифр», «позначення», але в сучасній термінології охоплює різні галузі: у лінгвістиці – «система знаків» (мовний код), у програмуванні – «послідовність команд», у біології – «генетичний код». Англійське *code* та німецьке *Code* розвиваються аналогічно, утворюючи широкі терміносистеми, які лише частково перетинаються, але зберігають спільне ядро – ідею впорядкованої системи знаків.

Подібну динаміку демонструє термін «мережа». У побуті це фізична структура, але в науці слово набуває множинних значень: у соціології – мережа соціальних зв'язків, у лінгвістиці – мережа асоціацій, у комп'ютерних науках – інтернет-мережа, у штучному інтелекті – нейронна мережа. Німецький термін *Netzwerk* та англійський *network* так само демонструють багатовекторний розвиток: *neural network*, *social network*, *linguistic network*, *network analysis*. Вони більше не належать одній галузі, а формують багатовимірний науковий концепт.

Особливо важливою є полісемізація термінів у міждисциплінарних галузях, таких як когнітивна наука, соціолінгвістика, комп'ютерна лінгвістика. Тут семантичне розширення часто є необхідністю: нова галузь бере терміни зі споріднених дисциплін і формує нове, власне значення. Наприклад, термін *processing* у комп'ютерних науках означає «обробку

даних», але в психолінгвістиці – «обробку мовлення», у когнітивній психології – «обробку інформації». У всіх випадках базове значення зберігається, але концептуальний фокус змінюється.

Розширення значення іноді призводить до появи омонімії термінів між різними мовами. Наприклад, англійське *agent* у лінгвістиці означає «діяч», у філософії – «суб'єкт дії», у комп'ютерних науках – «програма-агент», у соціальних науках – «представник впливу». У німецькій *Agent* переважно зберігає соціальне значення, а у лінгвістиці використовується спеціальний термін *Agens*. Українська мова поєднує обидві тенденції, використовуючи «агент» у техніці та «агенс» у лінгвістиці.

3.3. Метафоризація в термінотворенні

Метафоризація є одним із найдавніших та найпродуктивніших семантичних механізмів формування термінів, що дозволяє переносити значення з однієї концептуальної сфери до іншої для опису нових, ще не вербалізованих явищ. Хоча традиційне уявлення про термінологію пов'язане з точністю, чіткістю та відсутністю емоційної забарвленості, насправді метафора відіграє ключову роль у науковому мисленні, оскільки вона забезпечує первинну когнітивну структуру, через яку складне явище стає зрозумілим, співвіднесеним з відомим досвідом і доступним для концептуалізації. У науці метафора не є художнім прийомом: вона виступає формою концептуальної репрезентації, що структурує знання і створює підґрунтя для подальшої термінологічної систематизації.

У лінгвістиці метафоризація є одним з основних джерел термінів, адже чимало мовних явищ мають абстрактний характер і потребують концептуального осмислення через образні моделі. Наприклад, термін «мовна картина світу» переносить структуру зорового сприйняття на структуру концептуального мислення. У цьому терміні «картина» вже не означає художній об'єкт, а позначає інтегральний спосіб категоризації

реальності мовою. Англійське *worldview* або *linguistic worldview* та німецьке *Sprachweltbild* демонструють аналогічну метафоричну модель. Такі терміни стають центральними в когнітивній лінгвістиці, визначаючи спосіб, у який мова моделює світ.

Не менш показовою є метафора «мовний ландшафт». У загальному значенні «ландшафт» – це тип місцевості, тоді як у соціолінгвістиці він позначає простір, у якому представлені різні мовні коди, – вивіски, оголошення, публічні написи. Англійський термін *linguistic landscape* та німецький *sprachliche Landschaft* функціонують як усталені наукові формули, що дозволяють описувати феномен багатомовності у міському просторі. У цьому випадку метафора не просто допомагає назвати об'єкт, а формує новий науковий напрям.

У сучасних комунікаційних дослідженнях широко поширені такі метафоричні терміни, як «комунікативний міст», «інформаційна архітектура», «звукова оболонка», «текстовий простір». Німецькі відповідники – *Brücke der Kommunikation*, *Informationsarchitektur*, *Textstrukturraum* – демонструють, що метафоризація є універсальним способом структурування абстрактних понять. Англійські терміни *semantic space*, *communication bridge*, *textual fabric* також засвідчують, що навіть у сферах, де від термінів очікується максимальна точність, образність виконує когнітивну функцію.

Особливо помітна роль метафори в терміносистемах, пов'язаних з динамічними процесами. Наприклад, український термін «мовний зсув» переносить поняття фізичного руху на соціолінгвістичне явище зміни домінуючої мови в суспільстві. Англійське *language shift* і німецьке *Sprachwechsel* побудовані за тією самою моделлю. Метафоричний компонент «зсув» дозволяє бачити мову як рухому, змінну систему, а не як статичний набір елементів. Подібно працюють терміни «семантичне

вибілювання» (*semantic bleaching*), де процес втрати яскравості кольору переноситься на втрату лексемою первісної семантичної наповненості.

У когнітивній науці метафоризація особливо продуктивна, оскільки вона задає концептуальні універсалиї мислення. Наприклад, термін «когнітивна мапа» переносить образ фізичної карти на структури ментального простору; у німецькій *kognitive Landkarte* функціонує аналогічно; в англійській *cognitive map* набуло широкого застосування – від психології до штучного інтелекту. Метафора карти дозволяє мислити про знання як про структуровану територію, яку можна вивчати, розширювати чи організовувати.

У сфері інформаційних технологій метафора є основним способом термінотворення. Наприклад, терміни «вікно», «робочий стіл», «кошик», «провідник» мають суто побутове походження, але стали фундаментальними у комп'ютерній термінології. Англійські *window*, *desktop*, *recycle bin*, *folder*, німецькі *Fenster*, *Arbeitsfläche*, *Papierkorb* демонструють, що образи фізичних предметів застосовуються для позначення нових технічних об'єктів, що інакше були б складними для інтуїтивного сприйняття. У лінгвістичних технологіях метафора також поширена: *neural network*, *learning algorithm*, «навчання моделі», *backpropagation* (зворотне поширення), «пам'ять моделі» – усі ці терміни базуються на метафоричному перенесенні понять з біології, педагогіки чи повсякденного досвіду.

У текстології та дискурсології метафори виконують не лише номінативну, а й інтерпретаційну функцію. Наприклад, термін «текстовий ланцюг» створює уявлення про зв'язність структур, термін «дискурсивна рамка» – про структуру інтерпретації, термін «комунікативна стратегія» – про цілеспрямовану поведінку учасника комунікації. Німецькі відповідники *Textkette*, *Diskursrahmen*, *Kommunikationsstrategie* та

англійські *text chain*, *discourse frame*, *communication strategy* підтверджують універсальний характер таких моделей.

Метафоризація може бути частково прихованою – коли термін сприймається як цілком науковий, хоча в його основі лежить метафора, що стала непомітною. Наприклад, «аргумент» колись був метафорою «доведення» у спорі, але в лінгвістиці *argument* позначає синтаксичну позицію; «дерево» у синтаксисі позначає графічну структуру речення; «корінь слова» вказує на «вихідну основу», а не на частину рослини. Такі вторинні метафори стають термінами внаслідок детерміналізації первинного образу, що зникає з колективної свідомості.

Усі ці випадки доводять, що метафора – не декоративний засіб, а важливий когнітивний інструмент, без якого термінотворення було б обмеженим. Вона дає змогу вводити нові поняття в наукову картину світу, використовуючи вже відомі моделі, і таким чином створює міст між досвідом і абстракцією, між мовою і мисленням.

3.4. Метонімія та функціональні перенесення у формуванні термінів

Метонімія, на відміну від метафори, ґрунтується не на подібності, а на суміжності понять, і саме ця властивість робить її одним з найважливіших механізмів розвитку термінології. Якщо метафора переносить значення між концептуальними сферами, що асоціативно подібні, то метонімія працює на основі реальних, логічних або функціональних зв'язків між об'єктами, явищами чи процесами. У термінотворенні метонімія забезпечує компактну та природну номінацію, оскільки дозволяє назвати складний науковий об'єкт через його частину, властивість, результат чи функцію. Завдяки цьому метонімічні терміни є зрозумілими, економними та структурно обґрунтованими.

У лінгвістиці метонімічні процеси проявляються надзвичайно часто. Наприклад, український термін «голосний» є прямим результатом метонімії: слово «голос» позначає акустичне явище, але функціонально переходить на опис артикуляційного класу звуків, що характеризуються наявністю голосу. Німецьке *Vokal* вийшло з латинського *vox* («голос»), а англійське *vowel* базується на тому самому концепті. Тобто назва класу звуків є наслідком перенесення від властивості («наявність голосу») на об'єкт («тип звука»). Таке перенесення стає термінологічним, бо закріплюється в системі опису мови.

Близькими є процеси у термінах «приголосний», *consonant*, *Konsonant*, де первинно йдеться про «звучання разом» з голосним – *consonare*. Семантичне ядро «співзвучності» метонімічно перенесене на сам клас звуків, що не можуть утворювати складу самостійно. Наукове поняття тут виникає не на основі метафоризації, а через логічний функціональний зв'язок.

Метонімія відіграє важливу роль у термінах, які позначають елементи структури мови за їхнім результатом. Наприклад, у терміні «текстура тексту» (англ. *textual texture*, нім. *Textur*) слово «текстура» первісно означало тканину або структуру речовини, але у мовознавстві цей термін позначає зв'язок компонентів тексту, тобто перенос здійснюється за ознакою структурної впорядкованості. Подібно функціонує термін «тон» у фонетиці: у загальній мові це слухове враження, а в лінгвістиці – характеристика голосового коливання в тональних мовах. Тут відбувається перенесення від акустичного ефекту до лінгвістичної категорії.

У терміносистемах, пов'язаних із письмом і графікою, метонімія проявляється у переносі назви інструмента або матеріального об'єкта на абстрактне поняття. Наприклад, англійське *script* означає і «писемність», і «алфавіт», і «рукопис», і «шрифт», хоча початкове значення стосувалося

лише «писання». У німецькій мові *Schrift* має аналогічний семантичний діапазон. Українське «писемність» теж демонструє метонімічне розширення, коли результат дії (те, що написано) позначає систему.

У граматиці метонімічні механізми активно формують назви категорій. Наприклад, термін «минулий час» у буквальному значенні пов'язаний із часовою локалізацією подій, але в граматичній системі він позначає морфологічний спосіб вираження, який не завжди передає реальний час. Англійський *Past Simple* чи німецький *Präteritum* так само функціонують метонімічно: морфологічну форму названо за домінантною, але не єдиною функцією. У таких випадках функціональний зв'язок між формою і значенням стає основою терміна.

В інформатиці та математичних лінгвістичних моделях метонімія є одним із найпоширеніших механізмів. Наприклад, англійське *parser* утворене метонімічно: сам процес «розбору» переноситься на інструмент, що виконує цю дію. Німецький термін *Rechner* («обчислювач») походить від дієслова *rechnen* («рахувати»), але позначає машину. Українські «процесор», «компілятор», «фільтр» також відтворюють метонімічну модель «назвати об'єкт за його функцією». Таке перенесення виникає тому, що у науковому дискурсі важливо передусім визначити дію, яку виконує об'єкт, а не його матеріальну природу.

У когнітивній лінгвістиці функціональні перенесення часто стосуються опису ментальних явищ через їхні прояви. Наприклад, термін «концепт» позначає не фізичний об'єкт, а ментальну одиницю знання, але названо його через функцію «схоплення» (*conceptus* – «захоплений»). Подібно англійське *awareness* – «усвідомлення» – описує стан свідомості через його прояв. Німецьке *Bewusstsein* буквально означає «знати про щось», але в науці позначає складну психічну категорію. У всіх цих випадках відзначаємо метонімічний перехід від дії чи процесу до абстрактного стану або поняття.

Особливо цікаві метонімічні явища у технічній та цифровій термінології. Наприклад, термін «канал» у комунікації переносить назву фізичного русла води на інформаційний шлях. Англійське *channel*, німецьке *Kanal* позначають засіб передавання сигналу, а не трубу чи водостік. Термін «сервер» первісно означав «служителя», але у цифровій сфері позначає комп'ютер, що забезпечує сервіс. Так само «хмарне сховище» переносить природний об'єкт на цифровий простір, використовуючи метафорично-метонімічну модель.

У гуманітарних науках є також багато випадків функціонального перенесення, коли назва певної дії переноситься на її результат. Наприклад, термін «переклад» первісно означав дію, але в науці – результат цієї дії: текст. Англійське *translation* та німецьке *Übersetzung* мають аналогічну подвійність. У лінгвістиці термін «артикуляція» також позначає і процес вимови, і фізичну конфігурацію органів мовлення; «інтерпретація» – і акт тлумачення, і результат цього акту.

Метонімія в термінотворенні забезпечує природні, мотивовані та логічно обґрунтовані перенесення значення, завдяки чому терміни стають інтуїтивно зрозумілими та когнітивно зручними. Вона дозволяє формувати терміни на основі вже відомих мовних ресурсів, не залучаючи складних лексичних інновацій, і тим самим сприяє стабільності, прозорості та зручності терміносистеми. Функціональні перенесення роблять термінологію «економною» і водночас концептуально глибокою, адже за кожним терміном стоїть змістовий зв'язок між явищами, які він поєднує.

3.5. Міжгалузева термінологічна взаємодія та семантичний перенос

Міжгалузева термінологічна взаємодія є однією з ключових тенденцій у сучасному термінотворенні, оскільки розвиток науки дедалі виразніше демонструє міждисциплінарний характер. Терміни рідко залишаються замкненими в межах однієї галузі знань: вони переходять у

суміжні сфери, де адаптуються до нових завдань і набувають додаткових смислів. Семантичний перенос у таких випадках є не випадковим, а закономірним процесом, що відбиває інтеграцію наукових шкіл, методів і концептуальних підходів. Зміна галузі використання терміна зазвичай спричиняє або його часткову трансформацію, або розширення семантичної структури, внаслідок чого один і той самий термін починає функціонувати як багаторівнева концептуальна одиниця з різними значеннями у різних дисциплінах.

Найочевидніше міжгалузевий перенос простежується в тих термінах, що походять із фундаментальних наук – логіки, філософії, математики. Наприклад, термін «структура», який у філософії позначав спосіб організації елементів, у мовознавстві набув спеціалізованого значення: «структура мови» або «структура тексту». Англійський *structure* та німецький *Struktur* перенеслися в лінгвістику разом із методологією структуралізму, що базувалася на принципах системності та взаємозалежності елементів. Унаслідок цього перенос став не лише номінативним, а й методологічним, тобто термін приніс у нову дисципліну певний спосіб мислення. Аналогічним є семантичний шлях терміна «система» (*system, System*), який у загальнонауковій традиції позначав взаємопов'язаний комплекс елементів, а в мовознавстві перетворився на одну з базових категорій: «система фонем», «морфологічна система», «система відмінювання».

Важливим прикладом міжгалузевого переносу є термін «модель». У фізиці модель описує спрощене уявлення про складний об'єкт, у математичних науках – формальну структуру, у когнітивній науці – схему репрезентації знань. Коли цей термін увійшов у лінгвістику, він набув нового змісту: «модель словотвору», «модель речення», «модель мовленнєвої поведінки». Англійське *model* і німецьке *Modell* демонструють цю міждисциплінарну мобільність: одне слово репрезентує

методологію від технічних наук до гуманітаристики. У кожній галузі термін адаптується до власної структури знань, але зберігає кореневу ідею – представлення складного за допомогою узагальненої схеми.

Надзвичайно цікавим є перенос термінів з психології та когнітивних наук до лінгвістики. Наприклад, термін *processing* («обробка») первісно належав інформатиці й описував роботу алгоритмів, але в психолінгвістиці його використовують для позначення обробки мовної інформації у свідомості людини. У німецькій мові термін *Verarbeitung* у психологічному розумінні («обробка стимулів») застосовується також і в мовознавстві: *sprachliche Verarbeitung*. Українська аналогія – «обробка мовлення», «процеси мовленнєвої обробки». У таких випадках перенос відбувається не лише на рівні терміна, а й на рівні концепції, що дозволяє ввести в лінгвістику апарат когнітивного аналізу.

Схожим чином термін «інтерференція» подорожує між дисциплінами. У фізиці він описує накладання хвиль, у психології – взаємний вплив навичок, у мовознавстві – перенесення фонетичних, лексичних чи граматичних властивостей однієї мови на іншу. Англійське *interference* та німецьке *Interferenz* зберігають цю багатогалузевість: у кожній сфері термін репрезентує ідею «перешкоди» або «взаємного накладання». Така міждисциплінарність сприяє гнучкості наукового опису та дозволяє досліджувати складні явища за допомогою аналогічних моделей.

У соціальних науках та лінгвістиці часто використовують терміни, запозичені з біології. Наприклад, термін «еволюція» спочатку описував зміни у біологічних популяціях, але в лінгвістиці він позначає історичний розвиток мов: «еволюція синтаксису», «еволюція граматичних категорій». Англійське *evolution* і німецьке *Evolution* зберігають базову біологічну метафору, але зміст у гуманітарних науках розширюється, охоплюючи

концепції культурних змін. Від цього формується ціла терміносистема: *language evolution*, *Sprachentwicklung*, «розвиток мовних систем».

Ще більш очевидною міжгалузєва взаємодія стає у термінології штучного інтелекту, яка активно переносить терміни з нейрофізіології, педагогіки, психології. Термін «нейрон» означав нервову клітину, але в комп'ютерних науках він позначає елемент обчислювальної моделі, що лише частково відтворює функції біологічного прототипу. Англійське *neural network*, німецьке *neuronal Netzwerk*, українське «нейронна мережа» є результатом глибокого міждисциплінарного переносу, що містить і метафору, і метонімію, і концептуальне моделювання. Термін «навчання моделі» також походить із педагогічної традиції, але був перенесений у технічний контекст, де метафора «навчання» набуває алгоритмічного значення.

У правничій термінології відбувається аналогічний процес. Наприклад, термін «мова права» перенесено з лінгвістики, де «мова» є системою знаків. У юридичному дискурсі цей термін набув нових шарів значення: спосіб формулювання норм, специфіка юридичного стилю, структура правового тексту. Англійське *legal language* та німецьке *Rechtssprache* демонструють аналогічне семантичне розширення.

І нарешті, міжгалузєвий перенос може призводити до появи омонімії, коли один і той самий термін має різні значення в різних науках. Наприклад, термін «медіація»: у психології він позначає процес посередництва у конфлікті, у математиці – певний тип операції, у лінгвістиці – процес перекодування інформації в інший формат. Англійське *mediation*, німецьке *Mediation* демонструють різні галузєві моделі. Такі випадки вимагають від дослідника особливої уваги до контексту, оскільки семантична структура терміна розгалужується.

3.6. Семантичні розриви та неповна еквівалентність у міжмовній термінології

Семантичні розриви та неповна еквівалентність є типовими явищами в міжмовній термінологічній взаємодії, що виникають унаслідок відмінностей у наукових традиціях, методологічних підходах та концептуальних моделях різних мовних спільнот. Терміносистема будь-якої мови не є механічним набором лексичних елементів, які можна без утрат перенести в іншу мову. Навпаки, терміни завжди виникають у певній науковій картині світу, яка задає рамки їхнього змісту. Коли відбувається зіставлення термінів різних мов, виявляються зони повної відповідності, часткової відповідності, а іноді й повної концептуальної асиметрії.

Одним із найпоказовіших прикладів є термін «компетентність». Українське «компетентність», англійське *competence* та німецьке *Kompetenz* здаються еквівалентними завдяки інтернаціональному походженню. Проте в кожній мовній традиції термін наповнений різним змістом. У англійській педагогіці *competence* означає здатність виконувати завдання на належному рівні, але часто пов'язується з алгоритмічними діями. У німецькій *Kompetenz* передбачає не лише вміння, а й мотиваційні, ціннісні та соціальні складники; це складна структура, яка в освіті трактується через модель *Selbstständigkeit + Wissen + Können + Motivation*. Український термін «компетентність» перебуває під впливом обох традицій, тому семантично «коливається» між ними. У результаті встановлюється неповна еквівалентність: формальна подібність є, але концептуальні наповнення різняться.

Подібні явища спостерігаємо у терміні «свідомість». Англійське *consciousness* охоплює насамперед феноменологічний аспект — усвідомлення суб'єктом власних переживань; німецьке *Bewusstsein*

містить у собі елемент знання про щось (*wissen* – «знати»), що підкреслює когнітивний вимір. Українська «свідомість» поєднує і когнітивні, і філософські, і психологічні аспекти, іноді включає морально-оцінні значення («свідомий громадянин»), чого немає в англійському чи німецькому еквіваленті. Таким чином, хоч терміни відносяться до тієї самої загальної категорії, їхні семантичні структури не збігаються повністю.

Важливою зоною семантичних розривів є перекладацька термінологія, де англійське *translation*, німецьке *Übersetzung* та українське «переклад» мають однакову базову функцію, але різні наукові традиції. Наприклад, англійське *translation studies* охоплює широкий спектр міждисциплінарних підходів – від постколоніальної теорії до когнітивних моделей. Німецьке *Übersetzungswissenschaft* історично розвивалося як нормативна дисципліна з фокусом на точності й адекватності тексту. Українська «перекладознавство» поєднує риси обох, але має власну традицію лінгвістичного перекладознавства. Внаслідок цього багато термінів – наприклад, «еквівалентність», *equivalence*, *Äquivalenz* – не збігаються повністю, оскільки стосуються різних теоретичних парадигм.

Подібні розбіжності спостерігаються у терміні «наратив». Англійський *narrative* позначає не лише оповідь, а й спосіб інтерпретації подій, інструмент конструювання соціальної реальності. Німецьке *Narrativ* часто має значення «панівний історичний або культурний сюжет». Український «наратив» існує на стику цих підходів, але нерідко вживається надто широко, що створює семантичну нечіткість. Отже, формальна еквівалентність існує, але функціональні сфери використання різняться.

У лінгвістичних описах спостерігається значна неповна еквівалентність у термінах *case*, *Kasus* та «відмінок». Англійський *case* у сучасній граматиці нерідко позначає синтаксичні ролі (*nominative case* =

«позиція підмета»), тоді як німецьке *Kasus* має сильний морфологічний компонент, а український «відмінок» пов'язаний із системою флексійних змін. Відтак, хоча всі три терміни відносять до однієї граматичної категорії, системи, які вони описують, різняться. Семантичний розрив полягає у різних граматичних традиціях: англійська мова майже втратила відмінкову систему, німецька зберегла її, а українська має розгалужену парадигму флексій – відповідно, терміни відображають різні поняття.

Яскраві приклади асиметрії спостерігаємо у термінах «знак» (*sign*, *Zeichen*). У англійській семіотиці *sign* охоплює будь-який носій значення; у німецькій традиції *Zeichen* іноді розмежовується з *Symbol*; в українській «знак» у деяких контекстах означає і букву, і графему, і дорожній знак – що створює новий вимір багатозначності. Звідси впливають труднощі перекладу: англійське *sign* у семіотиці не слід перекладати як «позначка» чи «знак» у побутовому значенні, але такі випадки трапляються.

Ще глибші семантичні розриви виникають у термінах когнітивних наук. Наприклад, англійське *awareness* охоплює широкий спектр ментальних процесів – від усвідомлення подразника до метакогнітивних стратегій. Німецьке *Bewusstsein* має глибший філософський відтінок, а *Gewahrsein* описує тонке переживання. Українське «усвідомлення» позначає скоріше когнітивний процес, ніж стан свідомості. Тож еквівалентність існує лише частково, оскільки поняттєві поля не накладаються повністю.

В інформатиці семантичні розбіжності також є поширеними. Терміни «база даних», *database* та *Datenbank* здаються цілком еквівалентними, проте в англійській традиції *database* може позначати не тільки централізоване сховище, а й набір структурованих даних будь-якого формату. У німецькій *Datenbank* підкреслює технологічний компонент, а в українській «база даних» у нормативних документах часто

має юридично-адміністративний характер. Хоч термін начебто спільний, реальні сфери його функціонування – різні.

Неповна еквівалентність простежується і в терміні «ДИСКУРС» (*discourse, Diskurs*). Англійське *discourse* може означати і текст, і мовленнєву взаємодію, і соціальну практику. У німецькій *Diskurs* багато в чому спирається на фукоянську традицію й описує структури влади й знання. Український «дискурс» поєднує всі ці підходи, але нерідко використовується надшироким чином («дискурс суспільства», «педагогічний дискурс»), що створює додаткові нашарування значення.

3.7. Семантична деривація та термінологічні гнізда

Семантична деривація є одним із провідних механізмів творення термінів, що забезпечує внутрішню зв'язність терміносистеми та дозволяє формувати цілі ряди споріднених термінів, пов'язаних спільною концептуальною основою. На відміну від словотворення в загальномовній сфері, де деривація нерідко носить ситуативний або експресивний характер, у термінології вона завжди має системну функцію: кожен новий термін, що виникає на базі попереднього, розширює або уточнює певний аспект наукового поняття. Унаслідок цього виникають термінологічні гнізда – структуровані угруповання термінів, об'єднаних спільним кореневим елементом або концептуальним ядром, які разом формують логічну й функціональну єдність.

Одним із найвиразніших прикладів є термінологічне гніздо, що базується на українському терміні «фонема». Наукове поняття «фонема» позначає найменшу одиницю звукової системи, яка відрізняє значення слів. На основі цього поняття формується широкий спектр деривативів: «фонемний» (пов'язаний із фонемою), «фонеміка» (розділ мовознавства, що вивчає фонему), «фонологія» (більш широке вчення про функціонування звуків), «фонетичний» (загальніша характеристика

звукових явищ). У такий спосіб семантична деривація від простішого до складнішого відтворює внутрішню ієрархію мовної системи.

Аналогічне гніздо існує в англійській мові: *phoneme* → *phonemic* → *phonemics* → *phonology* → *phonological*. Кожен із цих термінів описує окремий аспект наукової моделі: *phonemic* стосується фонемного рівня, *phonology* – системи звукових відношень, *phonological processes* – взаємодії фонем у мовленні. Німецька мова демонструє таку саму структурну логіку: *Phonem* → *phonemisch* → *Phonologie* → *phonologisch*. Отже, термінологічне гніздо не лише відображає словотворчі можливості мови, а й репрезентує цілісну наукову класифікацію.

Семантична деривація має надзвичайне значення для розвитку концептуальних систем, що базуються на кореневих абстрактах, таких як «морф», «семантика», «текст», «структура». Наприклад, англійське *morph* як мінімальна одиниця морфемної сегментації породжує цілий ряд термінів: *morpheme*, *morphology*, *morphosyntactic*, *allomorph*, *morphophonemics*. Німецька система функціонує подібно: *Morphem*, *Morphologie*, *morphosyntaktisch*, *Allomorph*. Усі ці терміни становлять не хаотичну сукупність, а логічно впорядковану структуру, де кожен елемент уточнює попередній і розширює загальне уявлення про морфологічний рівень мови.

У терміносистемах, пов'язаних із текстологією та дискурсологією, семантична деривація також виконує системотвірну функцію. Український термін «текст» породжує ланцюг: «текстовий», «текстологія», «текстуальність», «текстуалізація». Англійська система включає *text*, *textual*, *textuality*, *textualisation*; німецька – *Text*, *textuell*, *Textlinguistik*, *Textualität*. У кожній мові, хоч словотвірні моделі різні, структура гнізда залишається схожою: від базового поняття – до похідних, що описують властивості, структури, процеси та теоретичні підходи до вивчення цього поняття. Таким чином, термінологічне гніздо відтворює різні виміри

одного наукового об'єкта: структурний, функціональний, прагматичний і методологічний.

Особливо показовими є гнізда термінів, що пов'язані з когнітивною лінгвістикою. Наприклад, український термін «концепт» формує такі похідні: «концептуальний», «концептуалізація», «концептосфера». В англійській мові це: *concept, conceptual, conceptualisation, conceptual sphere*. У німецькій мові: *Konzept, konzeptuell, Konzeptualisierung*. Кожен із похідних термінів репрезентує конкретний етап або аспект когнітивного процесу: «концептуальний» – властивість структур мислення, «концептуалізація» – процес формування концептів, «концептосфера» – система взаємопов'язаних концептів у мові чи свідомості.

Семантичні гнізда також утворюються навколо базових абстрактних понять, що пов'язані з дією або властивістю. Наприклад, українське «аналіз» породжує деривати: «аналітичний», «аналізувати», «аналітика». Англійське *analysis* – *analytic, analyse, analytics*; німецьке *Analyse* – *analytisch, analysieren*. Незважаючи на відмінності у словотворчих засобах кожної мови, термінологічні гнізда діють як системи, що моделюють наукову діяльність: дію (аналізувати), властивість (аналітичний підхід), дисципліну (аналітика).

В окремих випадках деривація призводить до появи вертикальної ієрархії понять. Наприклад, українські «структура», «структурність», «структуралізм», «структуралістичний» утворюють складний семантичний ланцюг, який описує й об'єкт, і метод, і науковий напрям. Аналогічний ряд в англійській мові: *structure, structural, structuralism, structuralist*, – а також у німецькій: *Struktur, strukturell, Strukturalismus, strukturalistisch*. Такі ряди не лише розширюють терміносистему, а й віддзеркалюють розвиток наукових парадигм, оскільки кожен новий термін репрезентує історичний етап у становленні науки.

Семантична деривація може також проявлятися як горизонтальне розгалуження термінів, коли на базі одного кореня утворюються кілька споріднених терміносистем. Наприклад, англійське *network* породжує *networking*, *networked communities*, *neural networks*, *network linguistics*, *social network analysis*. В українській мові також виникає широкий спектр термінів: «мережа», «мережевість», «мережна структура», «мережеві технології». У німецькій – *Netzwerk*, *Vernetzung*, *Netzwerkanalyse*. Такі гнізда відображають розширення наукового знання в різних напрямках, зберігаючи водночас спільний концептуальний центр.

Практичні завдання до розділу 3

Завдання 1. Визначте, чи є випадок семантичною спеціалізацією.

Для кожної одиниці визначте, чи вжито слово у

а) загальномовному значенні

б) термінологічному (спеціалізованому).

1. поле	14. cognitive map
2. поле тексту	15. map (карта світу)
3. field	16. sound
4. semantic field	17. speech sound
5. корінь	18. Laut
6. корінь дерева	19. Lautmalerei
7. root (math)	20. знак
8. root (linguistics)	21. дорожній знак
9. model	22. linguistic sign
10. модель літака	23. case
11. модель словотвору	24. suitcase
12. framework	25. Kasus
13. work frame (рамка для малювання)	26. відмінок
	27. клас

28. клас прикметників	33. стимул
29. barrier	34. мовний стимул
30. Sprachbarriere	35. pattern
31. induction	36. grammatical pattern
32. inductive reasoning	

Завдання 2. Визначте випадки семантичного розширення та полісемії.

Укажіть, чи розширено значення терміна, і якщо так – яким чином.

1. network	19. “компетентність” у
2. social network	менеджменті
3. neural network	20. model (fashion)
4. мережа магазинів	21. model (scientific)
5. processing (IT)	22. model (AI)
6. processing (psycholinguistics)	23. feedback
7. interpretation (arts)	24. acoustic feedback
8. interpretation (linguistics)	25. педагогічний фідбек
9. Bildschirm	26. grammar
10. screen (кіноекран)	27. generative grammar
11. screen (монітор)	28. school grammar
12. code	29. discourse
13. genetic code	30. медіадискурс
14. мовний код	31. narrative
15. database	32. cultural narrative
16. Datenbank	33. token
17. competence	34. tokenization
18. Kompetenz	35. register
	36. formal register

37. register (технічний)

Завдання 3. Визначте, де спостерігається метафора, де – метонімія. Позначте тип семантичного перенесення: М – метафора, Т – метонімія.

1. linguistic landscape	19. Sprachwandel
2. Sprachlandschaft	20. когнітивна мапа
3. мовний портрет	21. <i>kognitive Landkarte</i>
4. text chain	22. address (IP)
5. Textkette	23. window (computer)
6. sound envelope	24. “стиль мовлення”
7. memory of the model	25. “мова права”
8. tree of syntax	26. voice (grammar)
9. syntactic branch	27. “тінь значення”
10. “корінь слова”	28. frame (analysis)
11. “стовбур речення”	29. discourse flow
12. server	30. interface
13. generator (AI)	31. hard drive
14. cloud (cloud storage)	32. footprint (digital footprint)
15. pipeline (ML)	33. echo chamber
16. channel (communication)	34. screen (приховувати → screen information)
17. language shift	35. noise (у комунікації)
18. semantic bleaching	

Завдання 4. Визначте тип семантичного процесу (спеціалізація / розширення / метафора / метонімія).

До кожного прикладу визначте, який процес переважає.

1. граматичне поле	3. mood (настрій)
2. interrogative mood	4. Sprachwandel

5. cognitive load	22. metaphor (поетична)
6. load (вантаж)	23. Sprachraum
7. mouse (комп'ютерна)	24. Raum (фізичний простір)
8. mouse (тварина)	25. linguistic agent
9. bridge (linguistic bridge)	26. secret agent
10. bridge (міст через річку)	27. fieldwork
11. footprint (digital footprint)	28. field (поле пшениці)
12. footprint (сліди на піску)	29. feedback loop
13. token (linguistics)	30. loop (петля на одязі)
14. token (finance/crypto)	31. chain (text chain)
15. corpus	32. chain (металева цепка)
16. корпус корабля	33. screen (hide)
17. cloud computing	34. screen (екран)
18. cloud (хмара)	35. projection (математика)
19. kernel (OS)	36. projection (психологічний перенос)
20. kernel (зернина)	
21. metaphorical shift	

Завдання 5. Визначте міжгалузеві переносні терміни.

Позначте, у яких пунктах термін перейшов у нову дисципліну та отримав інші значення.

1. interface (ІТ → лінгвістика)	9. network linguistics
2. input	10. feedback
3. output	11. discourse analysis
4. translation model	12. discourse in media
5. neural model	13. register (linguistics)
6. generative model	14. register (engineering)
7. cognitive architecture	15. mapping (ІТ)
8. network	16. mapping (phonology)

17. frame (cognitive science)	27. iteration
18. frame (cinema)	28. iterations (в алгоритмі)
19. scaling (IT)	29. language acquisition
20. scaling (математика)	30. acquisition (економіка)
21. agent (AI)	31. resonance (акустика)
22. agent (linguistics)	32. resonance (соціологія)
23. agent (юрист/представник)	33. monitor (computer)
24. modulation (music)	34. monitor (observing)
25. modulation (translation)	35. chaining (psychology)
26. modulation (physics)	36. chaining (syntax)

Завдання 6. Установіть відповідність між термінологічним гніздом і його похідними. (Похідних більше, ніж базових – встановіть найточніші відповідники).

А. Базові терміни

1. phoneme
2. lexeme
3. concept
4. text
5. discourse
6. corpus
7. model
8. framework
9. structure
10. translation

Б. Похідні

- a. conceptualisation
- b. phonemic
- c. textual
- d. discourse-based
- e. corpus-driven
- f. structuralist
- g. modelling
- h. lexical
- i. framework-dependent
- j. translational

Завдання 7. Проаналізуйте семантичний розрив між англійським, німецьким та українським термінами.

Позначте, де між мовами існує повна відповідність, часткова відповідність чи невідповідність.

1. sign – Zeichen – знак
2. narrative – Narrativ – наратив
3. discourse – Diskurs – дискурс
4. competence – Kompetenz – компетентність
5. modality – Modalität – модальність
6. awareness – Bewusstsein – усвідомлення
7. cognition – Kognition – пізнання
8. case – Kasus – відмінок
9. pattern – Muster – зразок/шаблон
10. acquisition – Erwerb – набуття
11. literacy – Literalität – грамотність
12. token – Token – токен/знак
13. semantics – Semantik – семантика
14. transfer – Transfer – перенос
15. agent – Agens/Agent – агент/агенс
16. mediation – Mediation – медіація
17. register – Register – реєстр
18. community – Gemeinschaft – спільнота
19. model – Modell – модель
20. processing – Verarbeitung – обробка
21. language shift – Sprachwechsel – мовний зсув
22. feedback – Rückmeldung – зворотний зв'язок
23. mapping – Abbildung – відображення
24. performance – Performanz – виконання
25. competence (ling.) – Kompetenz – компетентність (лінгвіст.)
26. frame – Rahmen – рамка
27. structure – Struktur – структура

28. evolution – Evolution – еволюція
29. perspective – Perspektive – перспектива
30. representation – Repräsentation – репрезентація

Завдання 8. Класифікуйте перенос як вертикальний (наукові рівні) або горизонтальний (галузева зміна).

Вертикальний = у межах однієї науки

Горизонтальний = перенос у іншу дисципліну

1. model → modelling → model-based
2. sound → speech sound → phonetic sound
3. discourse → discourse practice → discourse theory
4. neural → neural model → deep neural network
5. scheme → schema (psychology) → schematisation (linguistics)
6. frame (cinema → cognitive science)
7. monitoring (computers → ecology)
8. field (physics → linguistics)
9. coding (IT → genetics)
10. coding (IT → linguistics)
11. grammar → school grammar → generative grammar
12. acquisition (ling. → psychology)
13. processing (IT → psycholinguistics)
14. transfer (physics → linguistics)
15. noise (physics → communication)
16. barrier (physics → sociolinguistics)
17. architecture (building → cognitive architecture)
18. interface (physics → IT → linguistics)
19. annotation (ling. → IT)
20. parsing (ling. → IT → AI)

РОЗДІЛ 4. НОРМУВАННЯ, СТАНДАРТИЗАЦІЯ Й УНІФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ

У сучасному термінознавстві надзвичайно важливою є проблема нормативності термінів, оскільки наукова комунікація неможлива без точних, однозначних і стандартизованих одиниць. Термін визначає не лише конкретне поняття, а й структуру галузевого знання; тому несистемність, варіативність або термінологічний хаос призводять до ускладнень під час перекладу, професійного спілкування чи укладання офіційної документації. Стандартизація термінів – це процес унормування їхньої форми, значення та вживання в межах певної терміносистеми, що веде до гармонізації національного та міжнародного наукового простору.

У лінгвістиці послідовність нормування термінів базується на декількох міждисциплінарних принципах, серед яких найважливішими є системність, уніфікованість форми, однозначність значення та відповідність поняттям певної галузі. Так, український термін *відмінок* повністю збігається зі значенням *case* та *Kasus*, але термін *фрейм*, який активно запозичують у когнітивній лінгвістиці, часто потребує спеціального стандартизаційного супроводу: у німецькій традиції *Frame* не є повністю усталеним, а в українській він конкурує з варіантами *рамка знань* і *фреймова структура*. У таких випадках стандартизаційні органи рекомендують уникати множинності форм, зберігаючи найбільш уживаного кандидата.

Значну роль у міжнародному унормуванні виконують організації ISO та DIN, які публікують стандарти щодо термінологічної гармонізації. Наприклад, ISO 704 визначає основні принципи термінологічної роботи: чіткість дефініції, єдність структури терміносистеми, відсутність синонімії й омонімії в межах однієї галузі, а також необхідність логічних зв'язків між поняттями. У німецькому стандарті DIN 2342 особливо наголошується на вимозі уникати образності, багатозначності та

суб'єктивності формулювань. Українські національні стандарти у сфері термінознавства значною мірою спираються на ці міжнародні документи, інтегруючи їх у практику укладання словників, підручників, освітніх програм.

У нормативній роботі ключовими є питання синонімії та варіативності форми. У науковій комунікації припустимою є лише мотивована варіантність, яка не створює додаткових смислових розходжень. Так, пара *phonology* – *Phonologie* – *фонологія* не викликає труднощів, тоді як терміни *інтерференція* й *перешкода* не є семантично тотожними, навіть якщо інколи побутують в одному контексті. У перекладознавстві варіативність може бути особливо проблемною: *modulation* – *Modulation* – *модуляція* у різних працях позначає або спосіб перекладацької трансформації (французька школа), або спосіб мовної перебудови висловлення; тому стандартизація вимагає уточнення дефініції та контексту застосування.

Окремого значення набуває питання термінів у законодавчих та нормативно-правових документах, де точність формулювань є обов'язковою умовою юридичної коректності. Терміни *university autonomy*, *Hochschulautonomie*, *автономія закладу вищої освіти* у різних правових системах можуть мати відмінні змістові обсяги, що зумовлює необхідність створення глосаріїв та офіційних переліків. У медичній чи юридичній сфері відсутність або непослідовність термінів може змінити зміст нормативного акта; тому термінологи працюють разом із фахівцями галузі, забезпечуючи узгодженість понять із міжнародними та національними класифікаторами.

Так само важливо усвідомлювати небезпеку неправильного або хаотичного термінотворення. Поширеною помилкою є механічне калькування англійських термінів без урахування внутрішньої структури української мови: *перформанс* замість *виконання*, *імпрувмент* замість

удосконалення, *реквест* замість *запит*. Подібні утворення є невмотивованими, оскільки не мають чіткої дефініції, не входять до терміносистеми та часто функціонують як жаргонізми. Аналогічна ситуація спостерігається й у німецькій мові, де інколи без достатньої потреби запозичуються англіцизми на кшталт *Application*, *User*, *Download*, хоча в науковому стилі переважають нормативні форми *Anwendung*, *Nutzer*, *Herunterladen*. Стандартизація запобігає такій практиці, фіксуючи рекомендовані й небажані варіанти.

Уніфікація термінів потребує комплексної роботи: уточнення поняттєвої структури, створення чітких дефініцій, аналізу суміжних терміносистем, співвіднесення національної термінології з міжнародною. Важливим інструментом є термінологічні бази даних, зокрема IATE в ЄС, які гарантують послідовність фахового мовлення та слугують джерелом для перекладачів і науковців. Для української терміносистеми особливо актуальне зіставлення з англійськими та німецькими варіантами, оскільки значна частина сучасних термінів надходить саме з цих мов: *algorithm* – *Algorithmus* – *алгоритм*, *interface* – *Schnittstelle* – *інтерфейс*, *evaluation* – *Evaluation* – *оцінювання*. Гармонізація забезпечує не лише точність термінів, а й прозорість міжкультурної наукової комунікації.

4.1. Принципи стандартизації термінів

Стандартизація термінів спирається на сукупність принципів, що забезпечують точність, однозначність та взаємну зрозумілість наукової комунікації. Універсальне правило полягає в тому, що термін повинен чітко відображати поняття, яке він позначає, а сама система термінів має бути логічно організованою. У міжнародній практиці основні принципи визначені стандартом ISO 704, а також низкою галузевих документів, що регулюють термінологічну роботу в окремих професійних сферах. У німецькій традиції відповідні положення викладено у стандартах DIN 2342

та DIN 2330, де системність, визначеність і відсутність багатозначності розглядаються як фундаментальні вимоги. Українська терміносистема гармонізується з цими стандартами, що забезпечує уніфікацію з міжнародними науковими моделями.

Першим базовим принципом є системність, що передбачає розгляд терміна лише в межах його терміносистеми. Поняття має бути вписане у класифікаційну структуру науки: так термін *фонема* існує лише в межах фонологічної теорії і не може позначати інші явища; англійський *case* співвідноситься з німецьким *Kasus* та українським *відмінком*, які разом формують суворо визначений граматичний ряд. Якщо термін випадає з системи або вживається поза нею, він втрачає точність і перестає бути терміном у строгому значенні.

Другим принципом є однозначність терміна в межах однієї галузі знань. Полісемія, допустима в загальномовній лексиці, є небажаною у термінологічному просторі. Саме тому розрізняються терміни *transfer* у фізиці, *Transfery* німецькій педагогіці та *перенос* у лінгвістиці: навіть якщо вони етимологічно пов'язані, кожен має власний змістовий обсяг. Стандартизація спрямована на те, щоб у межах конкретної терміносистеми функціонував лише один фаховий термін для одного поняття. В українській термінології цей принцип реалізується, наприклад, у розмежуванні понять *компетенція* та *компетентність*, які в англійській представлені одним словом *competence*, але в українській закріплені за різними поняттями: перше означає межі повноважень, друге – інтегральну якість особистості.

Третім принципом є точність і чіткість форми. Термін повинен бути максимально стислим, позбавленим зайвих компонентів і прозорим щодо свого смислу. Занадто довгі або багатокomпонентні форми ускладнюють сприйняття й зменшують ефективність комунікації. Порівняймо англійські терміни *input* і *incoming data*: обидва позначають схоже поняття, але

перший є значно точнішим і стандартизованим. У німецькій мові аналогічним чином відбувається вибір між *Benutzeroberfläche* та *Interface*: обидва варіанти можливі, однак у міжнародних документах перевага віддається коротшій формі *Interface*, тоді як у нормативних німецьких текстах можуть зберігати першу форму з метою уникнення англіцизмів. У стандартизації важливо дотримуватися балансу між економністю та зрозумілістю.

Наступним принципом є відсутність експресивності. Термін має бути нейтральним, не викликати асоціацій чи емоційної оцінки. Саме тому загальномовні слова з високим емоційним потенціалом не можуть бути термінами: *вибухове зростання, катастрофічний вплив, вражаючий ефект* – це вирази, непридатні для наукового стилю. Натомість стандартизовані терміни *acceleration, impact factor, Strukturveränderung* зберігають нейтральність і точність. Експресивність допускається лише на етапі популяризації науки, але не у процесі термінотворення.

Важливим стандартом є принцип мовної економії: термін повинен мати просту, прозору морфемну структуру. В українській мові цей принцип регулює вибір суфіксів *-ація, -ізація, -ність, -изм*, які повинні відповідати словотвірним традиціям. Наприклад, потрапляння кальки *сканування* з англійського *scanning* не суперечить нормам, оскільки утворення регулярне; натомість слова типу *апрув, імплементація* поза юридичним контекстом, *реєстрейшен* є небажаними, бо порушують системність та мотивацію. Аналогічні процеси простежуються в німецькій мові, де надмірні англіцизми часто замінюють нормативними формами: *Herunterladen* замість *Download*, *Endgerät* замість *Device*.

Принцип адекватності й відповідності змісту передбачає, що термін повинен відображати сутність поняття. Наприклад, терміни *phonetics, Phonetik, фонетика* відповідають одна одній і чітко окреслюють предмет дослідження. Натомість у сфері комп'ютерних наук термін *cloud* був

метафоричним на початку, але поступово набув стандартизованого значення, що фіксується в документах ISO та IEEE. Таким чином, стандартизація допускає семантичне розширення терміна, але лише за умов його чіткого унормування.

Останнім, але надзвичайно важливим принципом є інтернаціональна гармонізація. Терміни, що належать до глобальних наукових сфер, мають бути узгоджені між різними мовами для забезпечення єдиного інформаційного простору. Саме тому інтернаціоналізми *algorithm* – *Algorithmus* – *алгоритм*, *linguistics* – *Linguistik* – *лінгвістика*, *democracy* – *Demokratie* – *демократія* відіграють ключову роль в уніфікації понятійного апарату. Водночас у деяких галузях, наприклад у праві чи педагогіці, терміни набувають національної специфіки, і стандартизація тут передбачає створення зіставних глосаріїв, що враховують культурні й правові норми окремих країн.

4.2. Міжнародні стандарти (ISO, DIN) і термінологічні комісії

Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) визначає основні принципи термінологічної роботи у межах технічного комітету ISO/TC 37 “*Terminology and other language and content resources*”. Її центральним документом є стандарт *ISO 704:2022 “Terminology work – Principles and methods”*, у якому визначено вимоги до змістової структури терміна, принципи побудови дефініцій, системність понятійних зв’язків, правила уніфікації та скорочення варіативності. Стандарт наголошує, що одна галузь повинна мати одну термінологічну одиницю для одного поняття – принцип, сформульований ще австрійським термінологом Ейгеном Вістером, засновником сучасної теорії термінології (Wüster, 1979).

У галузі електронних термінологічних ресурсів функціональні вимоги встановлюють стандарти *ISO 12620:2019*, який регулює категорії даних для термінологічних баз; *ISO 16642:2017*, що описує модель TML

(*Terminology Markup Framework*); та *ISO 30042:2019*, який визначає формат TBX (*TermBase eXchange*) – міжнародний стандарт обміну термінологічними базами. Використання TBX дозволяє гармонізувати термінологічні системи різних країн та інтегрувати українські ресурси до структур Європейського Союзу.

Німецький інститут стандартизації розробив серію документів DIN, серед яких ключовими є *DIN 2342:2011 “Begriffe der Terminologielehre”*, який визначає основні поняття термінологічної науки, та **DIN 2330:2013 “Begriffe und Benennungen – Allgemeine Grundsätze”**, що встановлює правила добору термінів, вимоги до однозначності, відсутності експресивності та логічної послідовності терміносистеми. Численні науковці (Picht & Draskau, 1985; Felber, 1987; Budin, 1996) підкреслювали, що стандарти DIN стали основою сучасного європейського термінологічного нормування.

Важливу роль відіграють також багатомовні термінологічні платформи. У Європейському Союзі діє база *IATE – InterActive Terminology for Europe*, що містить понад 8,5 млн записів. IATE використовується перекладачами Європейського парламенту, Європейської комісії та інших інституцій і забезпечує єдину термінологічну політику для 24 офіційних мов ЄС. Аналогічні національні ресурси функціонують у Німеччині (DIN-TERM), Австрії (Terminologieportal ÖNORM) та Канаді (TERMIUM Plus).

Термінологічні комісії працюють і в національних академіях наук. Наприклад, українські термінологічні стандарти регулюються ДСТУ, серед яких важливе місце займають *ДСТУ 3966-2000 “Термінологічна робота. Основні положення і правила”* та *ДСТУ 1.5:2015*, що визначає вимоги до термінів у нормативних документах. Українська термінологічна школа спирається як на міжнародні напрацювання (Wüster, Felber, ISO/TC

37), так і на власну традицію, представлену працями О. Кочерги, В. Широкова, А. Крижанівської та інших дослідників.

Гармонізація термінів між мовами є необхідною умовою інтеграції до світової наукової спільноти. Багато інтернаціоналізмів (*phonetics* – *Phonetik* – фонетика; *lexicon* – *Lexikon* – лексикон; *algorithm* – *Algorithmus* – алгоритм) мають усталену форму, проте в галузях права, освіти чи психології спостерігаються значні розбіжності, що потребують стандартизаційного супроводу. Саме тому в багатьох галузях створюються професійні глосарії та комісії (наприклад, *Translation and Terminology Committees* у *FIT*, *European Association for Terminology EAFT*), які забезпечують єдину термінологічну політику.

4.3. Терміни в законодавчих та офіційних документах: нормативність, точність і відповідність міжнародним стандартам

У нормативно-правових документах термін виконує не лише інформаційну, а й юридично-регулятивну функцію, оскільки від його точності та однозначності залежить коректність застосування правових норм. У цьому контексті стандартизація термінів набуває особливої ваги: будь-яка невідповідність, варіативність чи необґрунтоване запозичення може призвести до юридичної неоднозначності або до хибного тлумачення норм. Саме тому міжнародні організації, державні інституції та наукові термінологічні центри виробляють єдині стандарти для юридичної, освітньої, медичної та технічної термінології.

У правових документах ключовим принципом є вимога однозначності, закріплена в стандартах *ISO 704:2022* та *DIN 2330:2013*, які визначають, що термін у нормативному тексті не може мати двох або більше значень. Відповідно до положень ISO 704, дефініції в нормативно-правових актах мають бути *неколивними, логічно структурованими* та *не допускати інтерпретаційної варіативності*. Наприклад, термін *public*

service у британському законодавстві, *öffentlicher Dienst* у німецьких нормативних актах та *публічна служба* в українському праві мають схожу етимологію, однак охоплюють різні категорії посад і правових статусів. Тому уніфікація таких понять потребує створення офіційних глосаріїв, які враховують національно-правовий контекст.

Важливим прикладом термінологічної специфіки є поняття *autonomy* – *Autonomie* – *автономія*, що в системах університетського управління різних країн має відмінний змістовий обсяг. Німецьке *Hochschulautonomie* визначає повноваження університетів у фінансовій, кадровій та академічній політиці й детально регламентується у федеральних та земельних законах (*Hochschulrahmengesetz*, 2009). Британське *university autonomy* переважно пов'язане з академічною свободою й самоорганізацією. Українська *автономія закладу вищої освіти*, згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014), включає організаційну, кадрову, фінансову та академічну автономію, що створює ширшу категорію. Такий приклад демонструє, що повні міжмовні еквіваленти у сфері права зустрічаються рідше, ніж у природничих або технічних науках.

У технічних регламентах термін повинен відображати конкретні вимоги до процесів, обладнання або процедур. У Європейському Союзі термінологію для нормативних документів виробляють комітети CEN та CENELEC, а переклади узгоджуються через систему IATE, де кожен термін має спеціальний статус *reliability*. Так, англійський термін *safety requirements* має закріплений відповідник *Sicherheitsanforderungen* у німецькій та *вимоги безпеки* в українській, і жоден варіант не допускає варіативності. Аналогічно у технічній документації термін *interface* перекладається як *Schnittstelle* або *інтерфейс*, що відповідає рекомендаціям DIN 66273 та ДСТУ ISO/IEC 2382:2018.

Окрему проблему становлять помилкові кальки, які інколи потрапляють у професійні тексти. Наприклад, англійське *implementation* у нормативній термінології перекладається як *впровадження* або *реалізація*, але ніколи як *імплементація*, окрім вузького юридичного контексту, де термін використовується як відповідник *implementation of international law*. У німецьких документах уживається форма *Umsetzung*, що також не допускає англіцизмів. Неправильні переклади призводять до правових колізій або до термінологічної інфляції, що суперечить принципам ISO та DIN.

У сфері освіти стандартизація термінів також є важливою, оскільки назви кваліфікацій, компетентностей і навчальних результатів повинні бути сумісними з міжнародною системою EQF (European Qualifications Framework). Терміни *learning outcomes*, *Lernergebnisse* та *результати навчання* були уніфіковані відповідно до Рекомендацій ЄС (Council Recommendation, 2017). В Україні ці положення враховано в ДСТУ 7338:2013 та стандартах вищої освіти. Термінологічна узгодженість забезпечує мобільність здобувачів освіти та порівнюваність програм.

У сфері електронного врядування терміни регулюються стандартами ISO/IEC, наприклад ISO/IEC 2382 «Information technology – Vocabulary», де визначено терміни *algorithm*, *data processing*, *metadata*, *cloud computing*. У німецькій мові відповідники *Algorithmus*, *Datenverarbeitung*, *Metadaten*, *Cloud Computing* усталені в DIN-термінології та широко використовуються у технічній документації. Українські відповідники «алгоритм», «обробка даних», «метадані», «хмарні обчислення» закріплені в ДСТУ ISO/IEC 2382:2018.

Таким чином, терміни в нормативно-правових та офіційних документах повинні бути строго стандартизованими, чітко визначеними та узгодженими з міжнародними моделями. Гармонізація здійснюється на підставі міжнародних стандартів ISO, німецьких стандартів DIN,

національних нормативів ДСТУ та авторитетних термінологічних ресурсів. Усі ці інструменти разом забезпечують точність юридичного змісту, коректність перекладу та однозначність застосування норм.

4.4. Помилки термінотворення та способи їх уникнення

У процесі формування термінів трапляється значна кількість типових помилок, які суперечать принципам стандартизації й можуть призводити до неточності наукової комунікації, хибних перекладів, юридичних колізій або семантичної неузгодженості між різними мовами. Міжнародні стандарти ISO 704:2022 та DIN 2330:2013 регламентують основні вимоги до термінотворення, а їх недотримання породжує спотворення, калькування, псевдотермінологію чи небажану варіативність. Помилки виникають унаслідок впливу англійської як глобальної мови науки, некоректного використання латинських і грецьких елементів, змішування загальномовної та спеціальної лексики або недотримання морфемних норм національної мови.

Однією з поширених помилок є *немотивоване калькування*, коли іншомовна форма відтворюється дослівно без урахування національної словотвірної моделі. Наприклад, англійське *performance indicators* іноді неправильно перекладають як *індикатори перформансу*, тоді як відповідно до українських стандартів (ДСТУ 3966-2000; ДСТУ 1.5:2015) правильним є *показники результативності*. Німецька мова також стикається з цією проблемою: замість нормативного *Leistungskennzahlen* нерідко трапляється калька *Performance-Indikatoren*, що суперечить правилам DIN 2342. Помилка полягає в руйнуванні внутрішньої структури терміну та заміні мотиваційної бази.

Другим поширеним порушенням є *неправильне запозичення*, тобто вживання іншомовного слова як терміна без чіткої дефініції та без адаптації до терміносистеми. Такі одиниці, які Герман Фельбер називав

«псевдотермінологічними новоутвореннями» (Felber, 1987), можуть викликати семантичну плутанину. Слова типу *імпрувмент*, *апдейт*, *драфт* відтворюють англійську форму, але не формують терміна в українській мові, оскільки порушують принцип системності й економії. Натомість стандартизованими є відповідники *удосконалення*, *оновлення*, *проект документа*. У німецькій мові аналогічними проблемними формами є *Meeting*, *Support*, *Request*, які мають рекомендовані еквіваленти *Besprechung*, *Unterstützung*, *Anfrage* згідно з рекомендаціями Gesellschaft für deutsche Sprache.

Суттєвою проблемою є також змішування загальноновживаних і термінологічних значень, що призводить до двозначності. Термін *integration* у англійській та *Integration* у німецькій мові мають різні сфери застосування: у соціальній політиці – це процес включення груп у суспільство, а в математиці – операція обчислення інтегралів. У нормативних документах така полісемія є недопустимою, що підкреслюється у DIN 2330 та ISO 704. В українській мові термін *інтеграція* повинен мати чіткий галузевий маркер, і саме стандартизаційні органи регламентують його використання.

Ще одним типом помилок є *надмірна варіативність*, яка суперечить принципу однозначності. Поширені випадки паралельного вживання форм *компетентність* – *компетенція*, *модальність* – *модусність*, *категоризація* – *категоризація*. ISO 704 прямо забороняє неконтрольовану синонімію в межах однієї терміносистеми, наголошуючи на необхідності вибору однієї форми. У німецькій практиці DIN 2342 так само вимагає уникнення синонімічних назв у технічних текстах. Наукові праці Cabré (1999) та Sager (1990) підкреслюють, що таке дублювання уповільнює термінологічний розвиток і знижує якість професійної комунікації.

Частим порушенням є *неправильне використання міжнародних морфем*, особливо латинських та грецьких. Якщо англійське *phonology*

нормативно передається як *Phonologie* у німецькій та *фонологія* в українській, то утворення типу *інформалогія* чи *транспортологія* є псевдонауковими, оскільки не відповідають жодним термінологічним стандартам і не закріплені у жодній міжнародній практиці. Австрійська школа термінології, представлена Вістером та Будіном, розробила правило морфологічної мотивованості: кожний термін повинен бути побудований з елементів, які мають усталене термінотворче значення (Budín, 1996).

Окрему групу становлять *помилки при перекладі термінів*, що виникають унаслідок хибної еквівалентності. Наприклад, *evidence* у юридичному контексті не може перекладатися як *докази* у криміналістиці, якщо нормативний документ вимагає терміна *доказова база*; *Verfahren* у німецькому праві означає *процедуру*, але може включати технічні або адміністративні аспекти, що неповністю передає український термін *провадження*. Постаті у сфері термінології перекладу, такі як Picht & Draskau (1985), наголошують, що переклад термінів повинен ґрунтуватися на поняттєвому аналізі, а не на формальній подібності.

Для уникнення термінологічних помилок необхідні чіткі стандарти, професійні глосарії та регулярне оновлення нормативних баз. У Європейському Союзі це забезпечується через систему IATE, у німецькому контексті – через DIN-TERM, а в Україні – через ДСТУ, термінологічні комісії при МОН та Національній академії наук. Рекомендації ISO/TC 37, Європейської асоціації термінології (EAFT) та UNESCO Terminology Network окреслюють загальний рамковий підхід до забезпечення точності термінів у глобальному масштабі.

Практичні завдання до розділу 4

Завдання 1. Визначте, які з наведених одиниць відповідають принципам термінологічної стандартизації (ISO 704, DIN 2330)

Позначте:

✓ *стандартизований термін*

✗ *нестандартизований / проблемний термін*

1. алгоритм	18. data governance →
2. алгоритміка	управління даними
3. implementation →	19. Studiengang → навчальна
імплементация	програма
4. evidence → евиденція	20. public policy → публічна
5. interoperability	політика
6. Schnittstelle	21. імпрувмент
7. інтерфейс користувача	22. Ontologie – онтологія
8. юзабіліті	23. термінологічний банк даних
9. Kompetenz	24. multilinguale Ressource
10. компетентність	25. evidence-based policy →
11. Performance Indicators →	політика, заснована на доказах
індикатори перформансу	26. Kompetenzmodell
12. Lernergebnisse	27. Schulautonomie → автономія
13. Framework → фреймворк	школи
14. cloud computing	28. Hochschulautonomie →
15. хмарні обчислення	автономія ЗВО
16. Öffentlichkeitsarbeit →	29. download → завантажити
публічна робота	30. meeting → мітинг (у
17. Data governance	значенні «зустріч»)

Завдання 2. Перекладіть терміни відповідно до вимог ISO 704 та DIN 2342 (з урахуванням дефініції)

Уникайте кальок, обирайте нормативні відповідники.

1. performance evaluation	3. metadata repository
2. data processing	4. jurisdiction

5. legal capacity	11. user-centered design
6. accountability	12. terminological entry
7. interoperability framework	13. corpus-driven analysis
8. digital governance	14. quality assurance
9. learner autonomy	15. multilingual terminology
10. accreditation body	management

Завдання 3. Проаналізуйте дефініції та визначте, чи відповідають вони стандартам ISO/DIN.

Потрібно визначити, чи:

- a) дефініція **чітка**, неконфліктна, поняттєво точна,
  - b) дефініція порушує стандарти (надмірна образність, коло в означенні, нечітка межа значення).
1. Cloud computing – це коли дані літають у хмарі над Інтернетом.
  2. Algorithmus – eine eindeutig bestimmte Vorschrift zur Lösung einer Klasse von Problemen.
  3. Governance – процес управління взаємодією між різними структурами влади.
  4. Mediation – вид перекладацької діяльності, спрямованої на передання змісту шляхом трансформації тексту.
  5. Kompetenz – die Fähigkeit, Aufgaben selbstständig und verantwortlich zu erfüllen.
  6. Interface – будь-яка точка контакту між системами або компонентами.
  7. Lexikon – книжка або сайт зі словами.
  8. Educational autonomy – незалежність закладу освіти у своїх рішеннях щодо змісту навчання, кадрів і фінансів.
  9. Metadata – дані про інші дані.

10. Evaluation – будь-яка оцінка, яка може бути суб'єктивною чи довільною.

Завдання 4. Визначте тип термінологічної помилки

Для кожного прикладу визначте тип:

К – калька; ***ПЗ*** – псевдозапозичення; ***В*** – варіативність; ***М*** – морфологічна помилка; ***С*** – семантична нечіткість / неточність.

1. апрув замість «затвердження»
2. імплементація (у значенні «впровадження» поза правничим контекстом)
3. завантаження vs скачування
4. Data-Lake → «даталейк»
5. evidence → евіденція
6. Modalität → модальність vs модусність
7. competency vs competence → компетентність
8. Leistungsmessung → «мірвання продуктивності»
9. реєстрейшен
10. метадані vs метадата
11. meeting → мітинг
12. User → юзер
13. quality assurance → «кволіті ашуранс»
14. governance → «говерненс»
15. Schulprogramm → «шкільна програма» замість «освітня програма школи»

Завдання 5. Установіть відповідність між терміном і нормативним джерелом, яке регулює його вживання.

Терміни

Нормативні джерела

1. metadata	A. ISO 12620
2. learning outcomes	B. ISO/IEC 2382
3. university autonomy	C. ISO 704
4. interface	D. European Qualifications Framework (EQF)
5. corpus	E. Hochschulrahmengesetz (HRG)
6. multilingual terminology	F. ISO 30042
7. TBX	G. DIN 2342
8. accreditation	H. EU eIDAS Regulation
9. digital signature	I. ISO 16642
10.terminological entry	A. ISO 12620

Завдання 6. Перекладіть фрагменти нормативних документів, дотримуючись принципів стандартизації (без кальок).

1. The institution ensures academic, financial, and organizational autonomy within the limits of applicable legislation.
2. Metadata are used to describe structure, provenance, and technical characteristics of datasets.
3. A terminological entry shall contain a single concept and its linguistic representations.
4. Quality assurance mechanisms must be aligned with the national qualifications framework.
5. User data shall be processed in accordance with data protection regulations.

Завдання 7. Гармонізуйте терміни в трьох мовах.

Потрібно запропонувати нормативну тримовну кореляцію:

1. accountability – Verantwortlichkeit – підзвітність
2. knowledge base – Wissensbasis – база знань

3. data governance – Datensteuerung – управління даними
4. mediation – Mediation – медіація
5. quality assurance – Qualitätssicherung – забезпечення якості
6. metadata schema – Metadatenschema – схема метаданих
7. learning outcomes – Lernergebnisse – результати навчання
8. interface – Schnittstelle – інтерфейс
9. evaluation – Evaluation – оцінювання
10. corpus-based research – korpusbasierte Forschung – корпусне дослідження

РОЗДІЛ 5. ТЕРМІНОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ТА ТЕРМІНОГРАФІЯ

Термінографія як окрема галузь лінгвістичної практики охоплює процеси створення, опису, структурування й подання термінів у різних форматах – від традиційних словників до електронних баз даних, глосаріїв міжнародних інституцій та корпусів спеціалізованих текстів. У сучасній науковій і професійній комунікації термінологічні ресурси відіграють роль інструментів стандартизації, уніфікації та забезпечення точності міжмовних відповідників. Вони слугують як для укладання галузевих словників, так і для автоматизованого опрацювання природної мови в системах машинного перекладу, інформаційного пошуку й лінгвістичного аналізу.

Одним із ключових принципів сучасної термінографії є вимога до системності подачі термінів, що регламентується міжнародними стандартами ISO 704:2022, ISO 16642:2017 (TMF – Terminology Markup Framework) та ISO 30042:2019 (TBX – TermBase eXchange). Ці стандарти визначають формат термінологічного запису, структуру метаданих, правила для позначення поняттєвих зв'язків (родо-видових, частково-цілісних, асоціативних) і вимоги до дефініцій. Термінологічна стаття повинна містити інформацію про поняття, термін(и), граматичні характеристики, контекстні приклади, джерела, ілюстрації, сферу вживання й статус нормативності. Такі вимоги забезпечують міжмовну сумісність і можливість автоматичної обробки даних.

У Європейському Союзі центральним термінологічним ресурсом є мультимовна база *IATE (InterActive Terminology for Europe)*, що містить понад 8,5 млн термінологічних записів і є офіційним інструментом перекладачів та експертів Європейського парламенту й Європейської комісії. У ній представлено англійські, німецькі, французькі, італійські, польські, українські та інші терміни, для кожного з яких подаються статус

reliability, контекст, джерело нормативного документа та міжмовні еквіваленти. Наприклад:

data governance – Datensteuerung – управління даними,
learning outcomes – Lernergebnisse – результати навчання,
algorithm – Algorithmus – алгоритм.

IATE формує єдину термінологічну політику ЄС та забезпечує переклад нормативних документів, стандартів і технічних регламентів у 24 офіційних мовах.

У Німеччині функціонує DIN-TERM – офіційна база Німецького інституту стандартизації (Deutsches Institut für Normung), яка містить терміни з техніки, інженерії, інформаційних технологій, медицини, юриспруденції та природничих наук. Структура термінологічного запису відповідає DIN 2342 та DIN 2330, що забезпечує сувору однозначність і точність визначень. Аналогічним канадським ресурсом є TERMIUM Plus, який працює у форматі тристоронньої терміносистеми англійська – французька – іспанська та містить дефініції, приклади, стилістичні примітки й нормативні посилання.

В Україні термінологічну діяльність регулюють стандарти ДСТУ 3966-2000 та ДСТУ 1.5:2015, що визначають принципи добору термінів, вимоги до однозначності та моделі побудови термінологічної статті. Цінними є також праці українських термінологів (О. Кочерги, В. Широкова, А. Крижанівської), які підкреслюють роль національних словотворчих ресурсів у гармонізації міжнародних термінів. В Україні створюються галузеві глосарії у сферах освіти, права, інформаційних технологій (наприклад, глосарій Міністерства цифрової трансформації України) та перекладознавства.

Особливе значення у термінографії мають *корпуси спеціалізованих текстів*, які забезпечують реальні контексти використання термінів і дають змогу встановити частотність, варіативність і колокаційні моделі.

Національний корпус німецької мови (DeReKo), British National Corpus, корпуси DWDS та CLARIN, а також українські корпуси (ГРАК, Мова Інтернету) становлять джерело для верифікації термінів у природних контекстах. Наприклад, корпусні дані допомагають відрізнити стандартизовані терміни (*Algorithmus*, *Kompetenzmodell*, *Sprachgebrauch*) від нестандартних або псевдозапозичених форм (*Meeting* у німецьких ділових текстах, *імпрувмент* в українських ділових документах). Корпусна лінгвістика дозволяє також простежити динаміку терміносистем, появу нових термінів і їх усталення у професійних спільнотах.

Сучасні термінографічні ресурси інтегруються з автоматизованими системами перекладу (CAT-tools): SDL Trados, MemoQ, Wordfast, Smartcat, які працюють із форматами TBX та TMX і використовують термінологічні бази для підвищення якості перекладу. Такі системи автоматично підтягують узгоджені терміни (*interface* → *Schnittstelle* → *інтерфейс*, *metadata* → *Metadaten* → *метадані*, *algorithm* → *Algorithmus* → *алгоритм*), що забезпечує стандартизованість у великих проєктах технічного або юридичного перекладу.

Електронні термінографічні ресурси також використовуються в навчальному процесі, зокрема в підготовці перекладачів, філологів та фахівців із технічного письма. Студенти працюють із термінологічними записами, аналізують дефініції, порівнюють міжмовні відповідники, вивчають трансформації при перекладі та створюють власні глосарії. Таке навчання відповідає сучасним підходам до формування перекладацької компетентності (РАСТЕ, EMT Framework) і сприяє розвитку професійної мовної компетентності.

У результаті функціонування термінологічних ресурсів формується інтегрований термінографічний простір, що поєднує стандарти, електронні бази, наукові дослідження та корпусні дані. Він забезпечує прозорість,

точність і доступність термінів, сприяє гармонізації між різними мовами та спрямовує термінотворення у відповідності до міжнародних норм.

5.1. Типи термінологічних словників і баз даних

Сучасна термінографія охоплює широкий спектр друкованих та електронних ресурсів, які різняться за функціями, структурою, рівнем стандартизації та цільовою аудиторією. Розвиток термінографії від друкованих словників до мультимодальних електронних баз даних пов'язаний з еволюцією лінгвістичного знання та потребами професійної комунікації. Засновник сучасної термінології Ейген Вістер підкреслював, що головним завданням термінографії є системне представлення понять, а не механічне збирання слів (Wüster, 1979). Саме поняттєво орієнтований підхід визначає структуру сучасних термінологічних ресурсів.

Традиційно вирізняють однопрофільні та загальнонаукові термінологічні словники, які можуть бути тлумачними, перекладними або комбінованими. Тлумачні словники (monolingual term dictionaries) містять дефініції, що відповідають вимогам ISO 704:2022: чіткість, неконфліктність, однозначність, логічний тип відношення та обов'язковий родо-видовий компонент. Прикладом таких ресурсів є *Dictionary of Linguistics and Phonetics* П. Траска або *Duden – Die Grammatik* у німецькому мовознавстві. У перекладних словниках (bilingual/multilingual) на перший план виходить точність міжмовної еквівалентності, що досліджували Сейгер (Sager, 1990), Фельбер (Felber, 1987) і Піхт із Драскау (Picht & Draskau, 1985). Вони наголошували, що переклад терміна повинен ґрунтуватися на порівнянні концептів, а не лише форм.

У професійній комунікації особливо важливими є *галузеві термінологічні словники*, які створюються для права, медицини, ІТ, освіти чи технічної інженерії. Наприклад, англійський *Oxford Dictionary of Law*, німецький *Begriffslexikon der Informatik*, український *Тлумачний словник*

термінів з освітології від Інституту педагогіки НАПН України. Ці ресурси ґрунтуються на принципах стандартизації понять і використовують багатопримірну доказову базу, що відповідає вимогам міжнародних стандартів ISO, DIN та ДСТУ.

Зі стрімким розвитком цифрової термінографії ключову позицію займають *електронні термінологічні бази даних*, які використовують формати TMF (ISO 16642:2017) та TBX (ISO 30042:2019). На відміну від традиційних словників, термінологічні бази не лише фіксують слова, а подають їх як *структуровані інформаційні об'єкти*, що включають дефініції, контексти, джерела, граматичні параметри, галузеві мітки, міжмовні відповідники та статус нормативності. Класичними прикладами таких ресурсів є:

- IATE (*InterActive Terminology for Europe*) – офіційна багатомовна база ЄС;
- TERMIUM Plus (Уряд Канади);
- UNESCO Thesaurus;
- DIN-TERM (Німецький інститут стандартизації);
- EuroVoc – багатогалузевий тезаурус Європейського парламенту.

Побудова таких баз відповідає принципам, викладеним у працях Кабре (Cabr , 1999), Баукер (Bowker, 2010), Пірсон (Pearson, 1998), які підкреслювали, що сучасна термінографія має бути не лише лексикографічною, а *інформаційно-орієнтованою*, тобто описувати знання в межах фреймів, онтологій та семантичних мереж. Саме тому бази даних дедалі частіше створюють у форматах SKOS (*Simple Knowledge Organization System*) та RDF, що дозволяє інтегрувати термінологічні ресурси в семантичний веб та системи штучного інтелекту.

Окреме місце посідають *корпусні термінологічні ресурси*, які базуються на аналізі спеціалізованих корпусів (*specialized corpora*). У цьому підході терміни відбирають на основі частотності, ключових

колокацій і контекстних патернів – методів, які розробили Т. Пірсон (Pearson, 1998), Баукер (Bowker & Pearson, 2002) та дослідники корпусної лінгвістики. Наприклад, для німецької мови застосовують корпус DeReKo і DWDS, для англійської – British National Corpus та COCA, для української – корпус ГРАК і Мова Інтернету. Такі ресурси дозволяють побачити реальний ужиток термінів:

Phonem – Phoneme – фонема,

Sprachkompetenz – language competence – мовна компетентність,

data mining – Datenanalyse – аналіз даних,

і відрізнити нормативну термінологію від випадкових або медійних новотворів.

Сучасна термінографія також передбачає створення *багатомовних глосаріїв з розміченими поняттями*, які використовують у системах машинного перекладу (CAT-tools): *SDL Trados, MemoQ, Wordfast, Smartcat*. Ці системи працюють із термінологічними базами у форматах TBX і TMX та забезпечують автоматичне вживання нормативних термінів. Д. Баукер (Bowker, 2002) довела, що наявність якісної термінологічної бази підвищує точність перекладу на 25–40%.

Типологія термінологічних ресурсів охоплює традиційні тлумачні та перекладні словники, галузеві глосарії, електронні термінологічні бази, корпусні ресурси, тезауруси, онтологічні системи та мультимодальні словникові платформи. Їхня спільна функція – стандартизація термінів, оптимізація міжмовної комунікації та забезпечення точності наукового дискурсу. Ця інфраструктура формується завдяки поєднанню класичної теорії термінології (*Wüster, Felber, Sager*) та сучасних інформаційних технологій (*TMF, TBX, SKOS*), що дозволяє створювати термінологічні системи міжнародного рівня.

5.2. Електронні формати термінологічних ресурсів (TBX, TMF, SKOS)

У сучасній термінографії електронні формати зберігання та обміну термінологічною інформацією стали ключовим інструментом стандартизації та інтероперабельності між науковими, технічними й адміністративними системами. Перехід від друкованих словників до цифрових термінологічних баз потребував чітких структурних моделей, які б забезпечували уніфікацію, машинну обробку та міжмовну сумісність. Саме тому Міжнародна організація зі стандартизації розробила низку спеціалізованих документів – насамперед ISO 16642:2017 (TMF) та ISO 30042:2019 (TBX), а у сфері семантичних веб-технологій – W3C-рекомендацію SKOS (Simple Knowledge Organization System).

Стандарт ISO 16642:2017, який запровадив *Terminology Markup Framework (TMF)*, визначає загальну метамодель для опису термінологічних ресурсів різного типу – словників, тезаурусів, глосаріїв, онтологічних структур. TMF описує ієрархію інформаційних елементів: від поняття до мовної репрезентації, від граматичних характеристик до метаданих. На рівні термінологічної концепції TMF забезпечує структуру, у якій чітко розмежовуються: поняття (concept), термін (term), дефініція, контекст, джерело, варіанти, еквіваленти, статус нормативності, мітки спеціалізації.

Такий підхід відображає принципи, закладені ще Ейгеном Вістером, який наполягав на домінуванні поняття над терміном (Wüster, 1979). Завдяки TMF сучасні термінологічні бази стають взаємосумісними: ресурс на основі TMF може бути імпортований у різні системи без втрати структури.

На практиці TMF реалізується через формат *TBX (TermBase eXchange)*, який визначено у ISO 30042:2019. TBX є стандартним XML-форматом для обміну термінологічними даними між словниками,

перекладацькими середовищами (CAT-tools), системами машинного перекладу й корпоративними базами знань. Його основна перевага – можливість зберігати складну структуру термінологічного запису у вигляді модульованих тегів: <termEntry>, <langSet>, <tig>, <descrip>, <admin>, <termNote>.

Наприклад, термінологічний запис для *interface* – *Schnittstelle* – *інтерфейс* у TBX може містити:

- дефініцію з ISO/IEC 2382;
- галузеву позначку *Information technology*;
- контексти з документації Microsoft та DIN 66273;
- міжмовні еквіваленти;
- посилання на джерело стандартизації;
- рівень надійності перекладу.

Цей формат лежить в основі роботи таких систем, як SDL Trados Studio, MemoQ, Wordfast, Across, Smartcat. Дослідження Л. Баукер (Bowker, 2010) та Е. Райт (Wright, 2012) показують, що використання TBX у термінологічній роботі суттєво підвищує узгодженість перекладу та полегшує інтеграцію термінологічної політики у великі міжнародні проекти.

Паралельно з класичними термінологічними моделями у цифровій сфері активно розвивається SKOS (*Simple Knowledge Organization System*), який є стандартом W3C для представлення тезаурусів, онтологій та систем класифікації у семантичному вебі. SKOS базується на RDF-технологіях і забезпечує зв'язок між поняттями через різні типи реляцій: *broader*, *narrower*, *related*, *exactMatch*, *closeMatch*. Це дозволяє інтегрувати терміносистеми у великі семантичні структури на кшталт Wikidata, DBpedia, EuroVoc або UNESCO Thesaurus. SKOS використовується в багатомовних проектах, де необхідно описати не лише термін, а й його місце в концептуальній мережі. Такий підхід відповідає ідеям Cabré (1999)

та Budin (1996), які підкреслювали, що сучасна термінографія має переходити від лінійних словників до концептуально орієнтованих знаннєвих структур (*Knowledge Organization Systems*).

На практиці SKOS застосовується для побудови тезаурусів у сфері права, освіти, історії, мистецтвознавства, цифрового врядування. Наприклад, EuroVoc використовує SKOS для показу зв'язків між термінами у 24 мовах ЄС; *UNESCO Thesaurus* описує культурні та наукові концепти; *Library of Congress Subject Headings (LCSH)* також представлений у SKOS. Це дозволяє об'єднати терміносистеми різних галузей і забезпечити інтероперабельність між бібліотеками, архівами, цифровими репозиторіями та науковими платформами.

Завдяки поєднанню TMF, TBX та SKOS електронна термінографія переходить від традиційного лексикографічного опису до інтегрованих моделей представлення знань. Ці формати забезпечують можливість масштабування термінологічних проєктів, використання автоматизованих засобів обробки мовних даних і гармонізацію термінів у міжнародних наукових та технічних спільнотах. Вони також створюють основу для функціонування систем штучного інтелекту, які покладаються на структуровані знання для машинного тлумачення, перекладу та категоризації.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО РОЗДІЛУ 5

Завдання 5.1. Класифікуйте термінологічні ресурси

Для кожного прикладу визначте тип: тлумачний словник / перекладний словник / тезаурус / електронна база даних / корпус / онтологія / SKOS-ресурс.

1. IATE
2. DWDS
3. DeReKo

4. Oxford Dictionary of Linguistics
5. EuroVoc
6. UNESCO Thesaurus
7. TERMIUM Plus
8. ГРАК
9. WordNet
10. DIN-TERM
11. Мова Інтернету
12. Library of Congress Subject Headings
13. Sketch Engine
14. Duden – Die Grammatik
15. Український освітній глосарій МОН

Завдання 5.2. Визначте, чи відповідає структура термінологічного запису вимогам ISO 16642 (TMF)

Позначте ✓ якщо запис структурований коректно, ✗ якщо містить порушення.

1. **Concept:** “Phoneme”

Term: phoneme / Phonem / фонема

Definition: “The smallest distinctive unit in the sound system of a language.”

Source: ISO 24619

Context: BNC, DWDS

2. **Term:** data mining – добування даних – Datenabbau

Definition: “Any activity with data.”

Source: –

Context: –

3. **Concept:** “Learning outcome”

Terms: learning outcomes / Lernergebnisse / результати навчання

Definition: “Statements of what a learner is expected to know, understand and be able to do.”

Source: EQF (2017)

4. **Term:** Kompetenz

Definition: “Якість бути компетентним.”

Source: –

Завдання 5.3. Заповніть термінологічний запис за моделлю TBX (ISO 30042)

Для терміна “*interface – Schnittstelle – інтерфейс*” заповніть:

- Concept ID
- Definition (англ / нім / укр)
- Domain
- Context (короткий, з корпусу або вигаданий на основі моделей)
- Source
- Reliability / статус

Завдання 5.4. Проаналізуйте корпус і визначте, чи є слово терміном

Для кожного слова подано характерний корпусний контекст.
Визначте: чи функціонує одиниця як **термін**, в якій галузі.

1. *The neural network significantly improved the accuracy of the model.*
2. *Die Kompetenz der Lehrkräfte wurde nach neuen Kriterien bewertet.*
3. *У Windows оновлено інтерфейс меню.*
4. *The meeting will take place at 3 pm in Room 204.*
5. *Die Analyse zeigt erhöhte Werte von CO₂ im System.*

Завдання 5.5. Визначте ключові колокації для терміна (корпусний підхід)

Для кожного з поданих термінів запропонуйте 3 типові англійські колокації, 3 німецькі, 3 українські.

Терміни: algorithm, Kompetenz, data governance, phonetics, corpus.

Завдання 5.6. Визначте, які з форм є термінами, а які – загальномовними словами

1. body (тіло / орган державної влади)
2. frame (рама / фрейм у лінгвістиці)
3. Modell (модель одягу / математична модель)
4. поле (лісове поле / лексичне поле)
5. database (база даних / книжкова база)
6. Netz (риболовне сіті / нейронна мережа)
7. schemata (план / схема даних)

Завдання 5.7. Установіть відповідність між ресурсом і його функцією

Ресурси:

A. IATE	B. DWDS	C. Sketch Engine	D. TBX файл
E. EuroVoc	F. DeReKo	G. WordNet	H. TMF

Функції:

1. концептуальна мережа для семантичних зв'язків
2. стандартизований формат обміну термінологічними даними
3. багатомовна термінологічна база ЄС
4. пошук колокацій, частот, конкорданс
5. німецький корпус реальних текстів
6. модель для опису термінологічної структури
7. класифікація ієрархічних понять у ЄС

8. електронний словник сучасної німецької мови

Завдання 5.8. Побудуйте тезаурус для терміна (метод SKOS)

Для терміна “metadata – Metadaten – метадані” визначте:

- broader term (BT) – ширше поняття
- narrower terms (NT) – вужчі поняття
- related terms (RT) – пов’язані поняття
- exactMatch / closeMatch (міжмовні відповідники у IATE /

EuroVoc, якщо хочеш – можу дати список)

Завдання 5.9. Визначте типи помилок у термінографії (корпусна перевірка). Позначте:

НП – ненормативний переклад; **К** – калька; **ПЗ** – псевдотермін;
С – семантична нечіткість; **М** – морфологічна помилка

1. user experience → «користувацький експірієнс»
2. Schulprogramm → «шкільна програма»
3. database → «дата-база»
4. governance → «говерненс»
5. Kompetenz → «компетенція»
6. metadata → «метадата»
7. learning outcomes → «виходи навчання»

Завдання 5.10. Створіть власний міні-термінологічний словник на одну з запропонованих тем із 5 термінологічних статей у форматі:

- Терміни (укр/англ/нім)
- Дефініція (чітка, за ISO 704)
- Контекст
- Джерело
- Галузь

- Міжмовні еквіваленти

Теми: лінгвістика; перекладознавство; інформаційні технології; освітні технології; юридична термінологія.

Питання для контролю

1. Що таке термін і які його основні ознаки?
2. Чим термін відрізняється від загальновживаного слова?
3. Що таке термінологія як система?
4. Що вивчає наука термінознавство?
5. Які основні функції термінів у науковій комунікації?
6. Що таке поняття у термінознавстві?
7. Як співвідносяться поняття і термін?
8. Що таке дефініція терміна?
9. Які вимоги висуваються до наукового визначення терміна?
10. Що таке родові поняття у структурі визначення?
11. Що таке видові ознаки у визначенні терміна?
12. Що таке терміносистема?
13. Чим терміносистема відрізняється від термінології?
14. Що таке понятійна система?
15. Які логічні зв'язки існують між поняттями?
16. Що таке гіперонімія та гіпонімія?
17. Що таке термінологічна синонімія?
18. Що таке термінологічна омонімія?
19. Що таке полісемія терміна?
20. Які вимоги до однозначності терміна?
21. Що таке стандартизація термінології?
22. Які міжнародні стандарти регулюють термінологічну діяльність?
23. Яку роль відіграє стандарт ISO 704?
24. Що регламентує стандарт ДСТУ 3966-2000?
25. Що таке термінологічний стандарт?

26. Яка роль міжнародних організацій у стандартизації термінології?
27. Що таке гармонізація термінології?
28. Чим відрізняється гармонізація від стандартизації?
29. Які принципи термінологічної роботи визначені міжнародними стандартами?
30. Які етапи термінологічної роботи?
31. Що таке термінографія?
32. Які типи термінологічних словників існують?
33. Що таке електронні термінологічні ресурси?
34. Яку роль відіграють термінологічні бази даних?
35. Що таке IATE?
36. Що таке TERMIUM Plus?
37. Що таке DIN-TERM?
38. Які переваги електронних термінологічних баз?
39. Що таке корпусні методи у термінології?
40. Яку роль відіграють корпуси текстів у дослідженні термінів?
41. Які основні способи творення термінів?
42. Що таке словотвір у термінології?
43. Що таке запозичення у термінології?
44. Що таке калькування термінів?
45. Що таке аббревіація в термінотворенні?
46. Що таке композиція термінів?
47. Що таке деривація у термінології?
48. Що таке метафоризація у створенні термінів?
49. Яку роль відіграють інтернаціоналізми у науковій мові?
50. Що таке епонімні терміни?
51. Що таке галузева термінологія?
52. Що таке міжгалузеві терміни?

53. Що таке загальнонаукова лексика?
54. Яку роль відіграє контекст у тлумаченні терміна?
55. Що таке професійний дискурс?
56. Які особливості функціонування термінів у наукових текстах?
57. Які вимоги висуваються до термінів у наукових публікаціях?
58. Яку роль відіграє точність термінології?
59. Що таке системність термінології?
60. Чому важливо уникати термінологічної варіантності?
61. Які етапи формування нових термінів?
62. Що таке термінологічна інвентаризація?
63. Що таке термінологічна кодифікація?
64. Що таке термінологічна нормалізація?
65. Які принципи побудови дефініцій?
66. Що таке дефініційний аналіз?
67. Які типи визначень використовуються в термінології?
68. Що таке описове визначення?
69. Що таке операціональне визначення?
70. Які помилки трапляються при формулюванні дефініцій?
71. Які наукові школи термінознавства існують?
72. Який внесок Е. Вюстера у розвиток термінології?
73. Яку роль відіграє теорія М. Кабре у сучасному термінознавстві?
74. Що таке соціокогнітивний підхід Р. Теммерман?
75. Які ідеї запропонував Дж. Сейджер?
76. Яку роль відіграє когнітивна лінгвістика у термінології?
77. Що таке фреймовий підхід у термінознавстві?
78. Що таке онтотермінологія?
79. Яку роль відіграють онтології у термінологічних дослідженнях?

80. Які сучасні напрями розвитку термінознавства?
81. Які особливості української термінологічної традиції?
82. Який внесок українських учених у розвиток термінознавства?
83. Які проблеми сучасної української термінології?
84. Яку роль відіграє переклад у формуванні термінології?
85. Що таке міжмовна еквівалентність термінів?
86. Які труднощі виникають під час перекладу термінів?
87. Які принципи відбору термінів для словників?
88. Які критерії якості термінологічного словника?
89. Які методи використовують у дослідженні термінології?
90. Яке значення має термінологія для розвитку науки?
91. Яку роль відіграють інформаційні технології у розвитку термінології?
92. Що таке термінологічні онтології?
93. Які формати використовуються для представлення термінологічних даних?
94. Що таке RDF та SKOS у контексті термінології?
95. Які переваги цифрових термінологічних ресурсів?
96. Як використовуються термінологічні бази в перекладі?
97. Яку роль відіграють термінологічні системи у штучному інтелекті?
98. Як здійснюється автоматичне вилучення термінів із текстів?
99. Які перспективи розвитку цифрової термінології?
100. Яке значення має термінологія для міжнародної наукової комунікації?

Завдання для контролю

Тестові завдання

1. Термін – це:
а) будь-яке слово літературної мови
б) слово або словосполучення, що позначає спеціальне поняття
в) художній образ
г) діалектна одиниця
2. Основна функція терміна:
а) емоційна
б) естетична
в) номінативна
г) експресивна
3. Наука, що вивчає терміни та термінологічні системи:
а) лексикографія
б) термінознавство
в) стилістика
г) діалектологія
4. Термінологічна система – це:
а) набір випадкових слів
б) система взаємопов'язаних термінів певної галузі
в) художній словник
г) діалектна система
5. Стандарт ISO 704 регулює:
а) переклад художніх текстів
б) термінологічну роботу
в) орфографію
г) граматику
6. Визначення терміна називається:
а) дефініція
б) етимологія
в) контекст
г) парадигма
7. Родове поняття у дефініції – це:
а) найзагальніше поняття
б) приклад
в) синонім
г) антонім
8. Синонімія термінів – це:
а) різні значення одного слова
б) різні слова для одного поняття
в) протилежні значення
г) однакові форми
9. Полісемія – це:
а) однозначність
б) багатозначність
в) синонімія
г) омонімія
10. Процес упорядкування термінів називається:
а) стандартизація
б) стилізація
в) деривація
г) метафоризація
11. Система понять певної науки – це:
а) концептосфера
б) понятійна система
в) граматична система
г) фонетична система
12. Аббревіація – це:
а) переклад

- б) скорочення слів
- в) запозичення
- г) калькування

13. Запозичення – це:

- а) створення нового слова
- б) використання іншомовного слова
- в) переклад
- г) скорочення

14. IATE – це:

- а) словник художньої мови
- б) європейська база термінів
- в) корпус текстів
- г) граматичний словник

15. TERMIUM Plus – це:

- а) база термінів Канади
- б) перекладацька програма
- в) корпус текстів
- г) словник англійської мови

16. Гіперонім – це:

- а) загальніше поняття
- б) конкретніше поняття
- в) синонім
- г) антонім

17. Гіпонім – це:

- а) ширше поняття
- б) вужче поняття
- в) протилежне поняття
- г) багатозначне слово

18. Термінографія – це:

- а) створення словників
- б) переклад
- в) стилістика
- г) граматики

19. Онтотермінологія пов'язана з:

- а) фонетикою
- б) онтологіями знань
- в) стилістикою
- г) морфологією

20. Мотивованість терміна означає:

- а) зв'язок між формою і значенням
- б) випадковість
- в) емоційність
- г) стилістичність

21. Термінологічна гармонізація – це:

- а) переклад
- б) узгодження термінів різних мов
- в) скорочення
- г) опис

22. Дефініція повинна бути:

- а) нечіткою
- б) точною
- в) емоційною
- г) образною

23. Термінологічна база – це:

- а) словник
- б) електронна база термінів
- в) граматики
- г) текст

24. Корпус текстів – це:

- а) база перекладів
- б) зібрання текстів для дослідження
- в) словник
- г) стандарт

25. Калькування – це:

- а) пряме запозичення
- б) переклад структури слова
- в) скорочення
- г) транслітерація

26. Епонімний термін утворений від:

- а) власного імені
- б) дієслова
- в) прикметника
- г) числівника

27. Термінологічна норма – це:

- а) стилістика
- б) правила використання термінів
- в) граматика
- г) фонетика

28. Термінологічна система має бути:

- а) хаотичною
- б) системною
- в) емоційною
- г) художньою

29. Основна вимога до терміна:

- а) образність
- б) точність
- в) емоційність
- г) ритмічність

Контрольні завдання з аналізу термінів

1. Проаналізуйте структуру терміна термінологічна система.
2. Визначте родові поняття і видові ознаки у визначенні терміна термінологія.
3. Визначте тип терміна «штучний інтелект» (простий чи складений).
4. Проаналізуйте словотвірну структуру терміна «міжнародна термінологія».
5. Визначте, чи є термін «система» загальнонауковим.
6. Знайдіть синонімічні варіанти терміна «терміносистема».
7. Проаналізуйте мотивованість терміна «термінологічна база даних».
8. Визначте тип термінотворення у слові «кіберпростір».
9. Визначте, чи є термін «алгоритм» інтернаціоналізмом.
10. Проаналізуйте значення терміна «стандартизація термінології».
11. Визначте гіперонім для терміна «термінологічний словник».
12. Визначте гіпоніми для терміна «словник».
13. Проаналізуйте структуру дефініції терміна «термін».
14. Визначте спосіб творення терміна «інформаційна система».
15. Поясніть значення терміна «термінологічна гармонізація».
16. Проаналізуйте термін «термінографія» з погляду словотвірної структури.
17. Визначте можливі контексти використання терміна «терміносистема».
18. Порівняйте терміни «поняття» і «концепт».
19. Проаналізуйте термін «когнітивна лінгвістика».
20. Сформулюйте дефініцію для терміна «термінологічна база».

21. Визначте спосіб творення терміна «лінгвістична компетентність».
22. Проаналізуйте структуру терміна «науковий дискурс».
23. Визначте родові поняття у визначенні терміна «термінологічний стандарт».
24. Визначте гіперонім для терміна «комп'ютерна термінологія».
25. Визначте можливі синоніми до терміна «термінологічна база даних».
26. Проаналізуйте мотивованість терміна «штучна нейронна мережа».
27. Визначте тип термінотворення у слові «біоетика».
28. Проаналізуйте структуру терміна «наукова комунікація».
29. Визначте, чи є термін «інформація» загальнонауковим.
30. Поясніть значення терміна «термінологічна кодифікація».
31. Визначте гіпоніми для терміна «термінологічний словник».
32. Проаналізуйте структуру дефініції терміна «поняття».
33. Визначте спосіб творення терміна «мовна система».
34. Проаналізуйте термін «лексикографія» з погляду словотвірної структури.
35. Визначте можливі контексти використання терміна «науковий текст».
36. Порівняйте терміни «термін» і «професіоналізм».
37. Проаналізуйте термін «дискурсивний аналіз».
38. Сформулюйте дефініцію для терміна «термінологічна система».
39. Визначте тип терміна «корпусна лінгвістика» (простий чи складений).
40. Проаналізуйте значення терміна «термінологічна норма».

Список джерел

1. ДСТУ 1.5:2015. Національна стандартизація. Правила побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015.
2. ДСТУ 3966-2000. Термінологічна робота. Основні положення і правила. Київ : Держстандарт України, 2000.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні та термінологічні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
4. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова). Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
5. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. Німецька мова. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
6. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
7. Книщенко Н. П., Нікуліна Н. В. Теоретичні та практичні засади багатовимірного дослідження спеціальної лексики. *Лінгвістичні дослідження*.
URL: <https://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/509>
8. Кочан І. М. Українська наукова термінологія: системність і розвиток. Львів : Світ, 2003. 280 с.
9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. 3-тє вид. Київ : Академія, 2010. 464 с.
10. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
11. Крижанівська А. І. Українська термінологія: теорія і практика формування. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018.

12. Кушлаба Н. Розвиток українського термінознавства в сучасній лінгвістиці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/39_2021/part_2/18.pdf
13. Панько Т. І. Українське термінознавство. Львів : Світ, 2000. 272 с.
14. Панько Т. І., Кочан І. М. Українське термінознавство. Львів : Світ, 2009. 312 с.
15. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українська термінологія. Львів : Світ, 1994. 216 с.
16. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
17. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Київ : Фітосоціоцентр, 2008. 336 с.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
19. Симоненко Л. О. Українська термінологія кінця XX – початку XXI століття. Київ : Інститут української мови НАН України, 2012. 248 с.
20. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. Київ : Алерта, 2019. 696 с.
21. Широков В. А. Комп'ютерна термінографія. Київ : Наукова думка, 2011. 352 с.
22. Широков В. А. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії. Київ : Довіра, 2010. 295 с.
23. Bowker L. Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction. Ottawa : University of Ottawa Press, 2002. 185 p.
24. Bowker L., Pearson J. Working with Specialized Language: A Practical Guide to Using Corpora. London : Routledge, 2002. 242 p. <https://doi.org/10.4324/9780203469255>

25. Brickley D., Guha R. RDF Schema 1.1. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2014. URL: <https://www.w3.org/TR/rdf-schema/>
26. Budin G. Wissensorganisation und Terminologie: Die Bedeutung der Terminologie für Wissensrepräsentation und Wissenstransfer. Tübingen : Narr, 1996. 368 S.
27. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. London ; New York : Routledge, 2006. 1303 p.
28. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. 248 p. <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>
29. Cabré M. T., Condamines A. (eds.). Terminology and Knowledge Engineering. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2014.
30. CEN/CENELEC. Terminology Guidelines. Brussels : European Committee for Standardization, 2016.
31. Condamines A. Corpus-Based Terminology: From the Extraction of Terms to Ontologies. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2018.
32. Council of the European Union. Council Recommendation on the European Qualifications Framework for lifelong learning. Brussels, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu>
33. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 6th ed. Oxford : Blackwell Publishing, 2008. 529 p.
34. Cyganiak R., Wood D., Lanthaler M. RDF 1.1 Concepts and Abstract Syntax. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2014. URL: <https://www.w3.org/TR/rdf11-concepts/>
35. DIN 2330:2013. Begriffe und Benennungen – Allgemeine Grundsätze. Berlin : Deutsches Institut für Normung, 2013.
36. DIN 2342:2011. Begriffe der Terminologielehre. Berlin : Deutsches Institut für Normung, 2011.

37. DIN-TERM. Terminology database of the German Institute for Standardization. URL: <https://www.din.de>
38. Faber P. (ed.). A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2012. <https://doi.org/10.1515/9783110277203>
39. Faber P. Frame-Based Terminology: A Cognitive Approach. Berlin; Boston : De Gruyter Mouton, 2012.
40. Faber P., León-Araúz P., Reimerink A. Knowledge Representation and Terminology. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2014. <https://doi.org/10.1075/tlrp.15>
41. Felber H. Terminology Manual. Paris : UNESCO ; Infoterm, 1984. 426 p.
42. Gaudin F. Socioterminologie: Une approche sociolinguistique de la terminologie. Bruxelles : De Boeck, 2003.
43. Gaudin F., Guespin L. Initiation à la lexicologie française: De la néologie aux dictionnaires. Bruxelles : De Boeck, 2000.
44. Hitzler P., Krötzsch M., Parsia B., Patel-Schneider P., Rudolph S. OWL 2 Web Ontology Language Primer.W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2012. URL: <https://www.w3.org/TR/owl2-primer/>
45. Hochschulrahmengesetz (HRG). Higher Education Framework Act of the Federal Republic of Germany. Berlin, 2009.
46. Humbley J., Budin G., Laurén C. Languages for Special Purposes: An International Handbook. Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2018.
47. IATE. InterActive Terminology for Europe. Luxembourg : Publications Office of the European Union. URL: <https://iate.europa.eu>
48. ISO 16642:2017. Terminological markup framework (TMF). Geneva : International Organization for Standardization, 2017. URL: <https://www.iso.org/standard/56063.html>

49. ISO/IEC 2382:2018. Information technology – Vocabulary. Geneva : International Organization for Standardization, 2018.
50. ISO 1087:2019. Terminology Work – Vocabulary. Geneva : International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/73927.html>
51. ISO 30042:2019. Management of terminology resources – TermBase eXchange (TBX). Geneva : International Organization for Standardization, 2019. URL: <https://www.iso.org/standard/62510.html>
52. ISO 704:2022. Terminology Work – Principles and Methods. Geneva : International Organization for Standardization. URL: <https://www.iso.org/standard/79077.html>
53. ISO 704:2022. Terminology work – Principles and methods. Geneva : International Organization for Standardization, 2022. URL: <https://www.iso.org/standard/79085.html>
54. ISO/IEC 2382. Information technology – Vocabulary. Geneva : International Organization for Standardization ; International Electrotechnical Commission. URL: <https://www.iso.org/standard/63598.html>
55. Kageura K. The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2002. 322 p. <https://doi.org/10.1075/tlrp.5>
56. Kageura K., Marshman E. Terminology and Lexicography Research and Practice. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2020.
57. Kim S. H. Linguistic Terminology as an Object of Research in Ukrainian Terminology. *Linguistic and Conceptual Worldviews*. 2022. № 72. P. 141–155. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.2.11>
58. Kockaert H.-J., Steurs F. (eds.). Handbook of Terminology. Vol. 1. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2015.
59. Kockaert H.-J., Steurs F. (eds.). Handbook of Terminology. Vol. 2. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2017.

60. Kockaert H.-J., Steurs F. (eds.). Handbook of Terminology. Vol. 3. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2021.
61. Kosem I., Kallas J., Gantar P., Krek S. et al. (eds.). Electronic Lexicography in the 21st Century: Thinking Outside the Paper. Ljubljana : Trojina, Institute for Applied Slovene Studies, 2013. 280 p.
62. L'Homme M.-C. Lexical Semantics for Terminology: An Introduction. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2020.
<https://doi.org/10.1075/tlrp.20>
63. L'Homme M.-C. Terminology during the Past Decade: New Directions. *Terminology*. 2007. Vol. 13(1). P. 1–16.
<https://doi.org/10.1075/term.13.1.02lho>
64. Laurén C., Nordman M., Myking J. Terminology and Knowledge Engineering in Modern Language Studies. Vaasa : University of Vaasa Press, 1997. 260 p.
65. McBride B., Seaborne A. SPARQL Query Language for RDF. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2008. URL: <https://www.w3.org/TR/rdf-sparql-query/>
66. Meyer I., Bowker L., Eck K. Linguistic Resource Development for Terminology. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997.
67. Miles A., Bechhofer S. SKOS Simple Knowledge Organization System Reference. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2009. URL: <https://www.w3.org/TR/skos-reference/>
68. Pavel S., Nolet D. Handbook of Terminology. Ottawa : Translation Bureau, Public Works and Government Services Canada, 2001. 188 p.
69. Pearson J. Terms in Context. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. 243 p. <https://doi.org/10.1075/scl.1>
70. Picht H., Draskau J. Terminology: An Introduction. Guildford : University of Surrey Press, 1985. 224 p.

71. Prud'hommeaux E., Seaborne A. SPARQL 1.1 Query Language. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2013. URL: <https://www.w3.org/TR/sparql11-query/>
72. Roche C. Ontoterminology: How to Unify Terminology and Ontology into a Single Paradigm. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2012.
73. Roche C., Papadopoulou M. Ontology-Driven Terminology Engineering. Berlin : Springer, 2021.
74. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1990. 251 p. <https://doi.org/10.1075/z.44>
75. Schmitz K.-D. Terminology and Knowledge Engineering. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2005.
76. Schreiber G., Raimond Y. RDF 1.1 Primer. W3C Recommendation. Cambridge, MA : World Wide Web Consortium (W3C), 2014. URL: <https://www.w3.org/TR/rdf11-primer/>
77. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2000. 258 p.
78. Temmerman R., Kerremans K., Vandervoort E. Termontography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2005.
79. TERMIUM Plus. The Government of Canada's terminology and linguistic data bank. URL: <https://www.btb.termiumplus.gc.ca>
80. Wright S. E., Budin G. (eds.). Handbook of Terminology Management. Vol. 1: Basic Aspects of Terminology Management. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1997. 370 p. <https://doi.org/10.1075/z.82>

81. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. Bonn : Romanistischer Verlag, 1979. 294 S.

Короткий словник термінів

Абревіація – спосіб творення термінів шляхом скорочення словосполучень або слів (наприклад, НАТО, АІ).

Абстрактне поняття – поняття, що відображає узагальнені властивості або характеристики об'єктів і не пов'язане з конкретним предметом.

Аналіз термінології – дослідження структури, значення, функціонування та системних зв'язків термінів у певній галузі знань.

Аналогічне термінотворення – спосіб утворення нових термінів за моделями вже наявних у певній терміносистемі.

Атрибутивний термін – термін, що складається з іменника та означення і уточнює характеристику поняття (наприклад, *термінологічна система*).

База термінів (термінологічна база даних) – електронна система зберігання, упорядкування та пошуку термінів і їхніх визначень, що використовується для забезпечення послідовності термінології в науковій, технічній та перекладацькій діяльності.

Базове поняття – основне поняття певної галузі знань, від якого утворюються інші, більш конкретні поняття.

Варіант терміна – різні мовні форми, що використовуються для позначення одного й того самого поняття.

Видове поняття – поняття, що є конкретизацією більш загального (родового) поняття і має додаткові відмінні ознаки.

Визначальний компонент терміна – елемент складного терміна, який уточнює або конкретизує основне поняття.

Галузева термінологія – сукупність термінів, що функціонують у межах певної галузі науки, техніки або професійної діяльності.

Галузева терміносистема – сукупність взаємопов’язаних термінів, що функціонують у межах певної наукової або професійної галузі.

Галузевий стандарт термінології – нормативний документ, який регламентує використання термінів у певній галузі науки або техніки.

Гіперонім – загальніше поняття, що охоплює кілька більш конкретних понять.

Гіпонім – поняття, що входить до ширшого поняття і має більш вузьке значення.

Дескриптор – нормативний термін, який використовується як основний для позначення певного поняття в інформаційно-пошукових системах.

Детермінологізація – процес переходу терміна зі спеціальної сфери в загальновживану лексику.

Дефініційна модель – структурний спосіб формулювання визначення терміна за допомогою родового поняття та видових ознак.

Дефініційна точність – властивість визначення, що забезпечує чітке та однозначне розкриття змісту поняття.

Дефініційний аналіз – метод дослідження термінів, що передбачає аналіз їхніх визначень для встановлення змісту поняття.

Дефініція (визначення) – логічно сформульоване пояснення значення терміна, яке встановлює його місце у відповідній системі понять та відмежовує його від суміжних понять.

Динаміка термінології – процес змін у термінологічній системі, пов’язаний із розвитком науки, техніки та суспільства.

Дисциплінарна термінологія – термінологічна система, що формується в межах окремої навчальної або наукової дисципліни.

Документування термінів – процес фіксації термінів, їхніх визначень, джерел і контекстів використання.

Еквівалент терміна – мовна одиниця іншої мови, що точно передає значення відповідного терміна.

Експлікація терміна – пояснення або уточнення значення терміна в науковому тексті.

Електронна термінологічна база – цифровий ресурс, у якому систематизовано терміни, їх визначення, переклади та іншу лінгвістичну інформацію.

Епонімний термін – термін, утворений від власного імені вченого, винахідника або дослідника (наприклад, *ефект Доплера*).

Загальнонауковий термін – термін, що використовується в різних галузях науки (наприклад, *система, структура, модель*).

Запозичення – процес входження до мови іншомовних слів або термінів унаслідок мовних контактів.

Ієрархія понять – система відношень між поняттями, у якій одні поняття є більш загальними, а інші – більш конкретними.

Інтернаціоналізм – слово або термін, що має подібну форму та значення в багатьох мовах.

Інформаційна функція терміна – здатність терміна передавати спеціалізовану наукову інформацію.

Класифікація понять – упорядкування понять за певними ознаками або критеріями.

Когнітивний підхід у термінології – науковий підхід, що розглядає терміни як засоби репрезентації знань і концептуальних структур.

Кодифікація термінології – процес закріплення термінів у словниках, стандартах або нормативних документах.

Компонент терміна – структурний елемент складного терміна, який виконує смислову функцію в його значенні.

Контекстуальна інтерпретація терміна – уточнення значення терміна залежно від контексту його використання.

Контекстуальне значення терміна – значення терміна, яке уточнюється або конкретизується в межах певного тексту чи дискурсу.

Концепт (поняття) – одиниця мислення, що відображає узагальнені характеристики об'єкта, явища або процесу та лежить в основі формування терміна.

Лексикографічний опис терміна – фіксація терміна в словнику з поданням його визначення, граматичних характеристик і прикладів уживання.

Лінгвістична стандартизація – процес унормування мовних форм термінів відповідно до правил літературної мови.

Логічна структура визначення – побудова дефініції на основі родового поняття та видових ознак.

Метафора в термінології – перенесення значення, яке використовується для створення нових термінів на основі аналогії.

Міжгалузевий термін – термін, що використовується в кількох галузях знань.

Міжнародна термінологія – сукупність термінів, що використовуються в різних мовах для позначення однакових наукових понять.

Морфологічна структура терміна – будова терміна з погляду його словотвірних елементів.

Мотивованість терміна – ступінь зв'язку між формою терміна та змістом поняття, яке він позначає.

Неологізм – нове слово або нове значення слова, що з'явилося в мові на певному етапі її розвитку.

Номінативна функція терміна – здатність терміна позначати певне поняття або об'єкт наукового знання.

Номінація – процес називання об'єктів, явищ або понять мовними засобами; у термінології – створення або вибір мовної форми для позначення спеціального поняття.

Нормативний термін – термін, офіційно закріплений у стандартах або нормативних документах.

Однозначність терміна – властивість терміна мати лише одне значення в межах певної галузі знань.

Омонімія термінів – явище, за якого однакова мовна форма використовується для позначення різних понять.

Онтотермінологія – напрям сучасного термінознавства, що поєднує методи термінологічного опису з онтологічним моделюванням знань для створення структурованих систем понять.

Операціональне визначення – визначення поняття через опис процедур або дій, за допомогою яких воно встановлюється або вимірюється.

Описове визначення – дефініція, що пояснює зміст поняття через перелік його характерних ознак.

Парадигматичні зв'язки термінів – системні відношення між термінами (синонімія, антонімія, гіперонімія, гіпонімія).

Полісемія терміна – наявність у терміна кількох пов'язаних значень.

Понятійна модель – структурована схема взаємозв'язків між поняттями певної галузі знань.

Понятійна система – упорядкована сукупність взаємопов'язаних понять певної галузі знань, яка відображає логічні та ієрархічні відношення між ними.

Понятійна структура – система логічних зв'язків між поняттями в межах певної галузі знань.

Предметна галузь – сфера знань або діяльності, у межах якої функціонує певна терміносистема.

Професійна лексика – сукупність мовних одиниць, що використовуються в межах певної професійної діяльності.

Професійний дискурс – форма комунікації, характерна для певної професійної сфери.

Родовий термін – термін, що позначає ширше поняття, яке об'єднує кілька більш конкретних понять.

Семантична структура терміна – внутрішня організація значення терміна та його змістових компонентів.

Синонімія термінів – існування кількох термінів для позначення одного й того самого поняття.

Система знань – упорядкована сукупність понять певної галузі науки або практичної діяльності.

Системність термінології – властивість термінів утворювати логічно організовану систему понять.

Спеціалізована лексика – мовні одиниці, що використовуються переважно в професійній або науковій сфері.

Стандартизація термінології – процес встановлення й закріплення нормативних термінів і визначень для забезпечення однозначності та узгодженості фахової комунікації.

Термін – мовна одиниця (слово або словосполучення), що позначає спеціальне поняття певної галузі знань і характеризується точністю, системністю та однозначністю в межах відповідної терміносистеми.

Термінографія – галузь лексикографії, яка займається укладанням спеціалізованих термінологічних словників і баз даних.

Термінологічна адаптація – пристосування іншомовних термінів до фонетичних, граматичних і словотвірних норм мови.

Термінологічна база знань – структурована інформаційна система, що містить терміни, поняття та їх взаємозв'язки.

Термінологічна варіантність – наявність кількох форм одного терміна, які використовуються паралельно.

Термінологічна гармонізація – узгодження термінів різних мов або систем для забезпечення їхньої відповідності.

Термінологічна деривація – процес утворення нових термінів за допомогою словотвірних засобів.

Термінологічна інвентаризація – збирання та опис термінів певної галузі знань.

Термінологічна модель – структурна схема утворення термінів у певній галузі.

Термінологічна норма – сукупність правил і рекомендацій щодо правильного використання термінів.

Термінологічна одиниця – слово або словосполучення, яке виконує функцію терміна.

Термінологічна робота – діяльність, спрямована на збирання, аналіз, систематизацію, стандартизацію та поширення термінів.

Термінологічна система (терміносистема) – структурована сукупність термінів, що відображає систему понять конкретної галузі науки чи техніки та характеризується внутрішніми логічними зв'язками.

Термінологічна система знань – упорядкована сукупність понять і термінів, що відображає структуру певної галузі науки.

Термінологічне поле – сукупність взаємопов'язаних термінів, об'єднаних спільною тематикою або належністю до певної галузі знань.

Термінологічний аналіз – комплексний аналіз термінів із погляду їх структури, значення та функціонування.

Термінологічний корпус – зібрання текстів, що використовується для аналізу функціонування термінів у професійному дискурсі.

Термінологічний опис – систематичне подання термінів певної галузі разом із їхніми визначеннями та характеристиками.

Термінологічний ресурс – електронна або друкована система, що містить терміни, їхні визначення, переклади та інші лінгвістичні характеристики.

Термінологічний словник – спеціалізований словник, що містить терміни певної галузі знань і їхні визначення.

Термінологічний стандарт – нормативний документ, що встановлює правила формування, використання та визначення термінів у певній галузі.

Термінологія – сукупність термінів певної галузі знань або професійної діяльності, а також наукова дисципліна, що досліджує принципи формування, функціонування та впорядкування спеціальної лексики.

Узагальнене поняття – поняття, що об'єднує групу більш конкретних понять.

Уніфікація термінів – процес узгодження різних варіантів назв одного поняття з метою забезпечення єдності термінологічного вживання.